

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Privatinės teisės katedra**

Monikos Tukačiauskaitės
II kurso, Europos Sąjungos verslo teisės
studijų šakos studentės

Magistro darbas

**Esminė sutarties šalių nelygė pagal UNIDROIT Tarptautinių
komercinių sutarčių principus, Europos Sutarčių teisės principus,
Bendrosios pagrindų sistemos projektą (DCFR), Reglamento dėl
Europos bendrosios pirkimo pardavimo teisės projektą**

Vadovas: Lekt. dr. Stasys Drazdauskas
Recenzentas: Lekt. dr. Paulius Miliauskas

Vilnius
2016

Turinys

1. Įvadas.....	3
2. Esminės sutarties šalių nelygybės samprata ir istorinė raida.....	8
2.1. Esminės sutarties šalių nelygybės principo ištakos.....	8
2.2. Šiuolaikinė esminės sutarties šalių nelygybės samprata.....	12
3. Esminė sutarties šalių nelygybė UNIDROIT Tarptautinių komercinių sutarčių principuose.....	18
3.1. UNIDROIT Tarptautinių komercinių sutarčių principų sukūrimo istorija, bruožai ir taikymo sritis.....	18
3.2. UNIDROIT Principų 3.2.7 straipsnio aiškinimas ir taikymas.....	18
3.3. Esminė sutarties šalių nelygybė Lietuvos teisėje pagal UNIDROIT modelį.....	26
4. Esminė sutarties šalių nelygybė Europos sutarčių teisės principuose.....	31
4.1. Europos sutarčių teisės principų sukūrimo istorija, bruožai ir taikymo sritis.....	31
4.2. PECL Principų 4:109 straipsnio aiškinimas ir taikymas.....	32
5. Esminė sutarties šalių nelygybė Bendrojoje pagrindų sistemoje.....	36
5.1. Bendrosios pagrindų sistemos sukūrimo istorija, bruožai ir taikymo sritis.....	36
5.2. DCFR II. – 7:207 straipsnio aiškinimas ir taikymas.....	37
6. Esminė sutarties šalių nelygybė Reglamento dėl Europos bendrosios pirkimo pardavimo teisės projekte.....	43
6.1. Reglamento dėl Europos bendrosios pirkimo pardavimo teisės projekto sukūrimo istorija, bruožai ir taikymo sritis.....	43
6.2. CESL 51 straipsnio aiškinimas ir taikymas.....	45
7. Esminės sutarties šalių nelygybės ir kitų sutarčių teisės principų <i>soft law</i> sutarčių teisės šaltiniuose santykis.....	49
7.1. Esminė sutarties šalių nelygybė ir sąžiningumo principas.....	49
7.2. Esminė sutarties šalių nelygybė ir <i>favor contractus</i> principas.....	54
7.3. Esminė sutarties šalių nelygybė ir sutarties laisvės principas.....	57
8. Išvados.....	60
9. Naudotos literatūros sąrašas.....	62
10. Santrauka.....	67
11. Summary.....	68

1. Įvadas

Sutarties institutas yra vienas pagrindinių privatinės teisės institutų. Be sutarčių vargiai galėtų egzistuoti rinka ir apskritai tai yra įprastas kasdienio gyvenimo reiškinys, kurio reikšmę būtų sudėtinga paneigti. Anot V.Mikelėno, „*sutarčių teisė, kaip ir teisė apskritai, yra ilgo žmonių civilizacijos vystymosi, teorijos ir praktikos rezultatas. Manoma klasikinę sutarčių teisę susiformavus XVIII-XIX a. filosofijos ir romėnų bei kanonų teisės pagrindu. Ji lėmė šiuolaikinę, moderniąją sutarčių teisę.*“¹

Taip pat, sutartis yra bene svarbiausias prievolių kilmės šaltinis. Sudarydamos sutartis, šalys sau sukuria atitinkamas subjektnes teises ir pareigas. Sutarties kaip prievolių atsiradimo šaltinio reikšmę šiuolaikinėje teisėje sustiprina sutarties laisvės principas, kuris reiškia civilinės teisės subjektų laisvę sudaryti ne tik tipines sutartis, kurių rūšis tiesiogiai nustato įstatymas, tačiau ir bet kuriuos kitus susitarimus, atitinkančius teisėtumo reikalavimus ir gerus papročius.² Neabejotina, kad sutarčių sudarymas bei vykdymas skatina ekonominių santykių vystymąsi, o sutarties laisvės principas – viena iš priemonių, užtikrinančių šių santykių sklandumą. Tą patį galima būtų pasakyti ir apie *pacta sunt servanda* (sutarties privalomumo) principą. Tačiau nė vienas teisės principas nėra absoliutus – įstatymų leidėjui tam tikrais atvejais reikia įsikišti į asmenų sutartinius santykius tam, kad užtikrintų jų pačių teisių bei teisėtų interesų apsaugą. Esminės sutarties šalių nelygybės doktrina yra vienas iš atvejų, kai įstatymų leidėjas įsikiša į privačių asmenų sutartinius teisinius santykius, idant užtikrintų teisėtų sutarties šalių teisių pusiausvyrą.

Esminės sutarties šalių nelygybės institutas įtvirtintas kai kurių valstybių nacionalinės teisės sistemose (pavyzdžiui, Prancūzijoje, Vokietijoje, Italijoje, Lietuvoje ir kt.), taip pat – kai kuriuose tarptautinės privatinės teisės vienodinimo dokumentuose. Šiame darbe aptariamas esminės šalių nelygybės principas UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principuose (toliau – UNIDROIT Principai), Europos sutarčių teisės principuose (toliau – PECL Principai), Bendrosios pagrindų sistemos projekte (toliau – DCFR) bei Reglamento dėl Europos bendrosios pirkimo pardavimo teisės projekte (toliau – CESL).

Europos privatinė teisė yra vienodinama nuo pat Europos Sąjungos (toliau – ES) įkūrimo, kadangi tai tiesiogiai siejasi su esminių Europos Sąjungos tikslų – laisvo kapitalo ir asmenų judėjimo – įgyvendinimu. Šiems tikslams pasiekti yra labai svarbu

¹ MIKELĖNAS, Valentinas. *Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija*. Vilnius: Justitia, 1996, p. 20.

² AMBRASIENĖ, D., et al. *Lyginamoji sutarčių teisė: Lietuva europiniame kontekste*. Vilnius: Justitia, 2013, p. 19.

pašalinti esminius prieštaravimus tarp valstybių narių nacionalinių teisės sistemų. Tik tuomet ES vidaus rinka galės sėkmingai funkcionuoti.³ ES lygiu sutarčių teisės vienodinimas ir derinimas vykdomas keliais lygmenimis: nacionaliniu, t.y. atskirų ES valstybių vidaus sutarčių teisės derinimas, ir pačios ES teisės vienodinimas. Sutarčių teisės vienodinimas atliekamas įvairiomis priemonėmis – per tarptautines konvencijas, ES reglamentus, direktyvas ir kitus teisės aktus bei *soft law*⁴ tarptautinius instrumentus, tokius kaip Europos sutarčių teisės principai, UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principai ir pan.⁵

Vakarų Europoje per pastaruosius du dešimtmečius reiškėsi aktyvios Europos valstybių nacionalinės sutarčių teisės vienodinimo iniciatyvos, įtakojusios sukūrimą neprivalomo pobūdžio, vadinamųjų *soft law* instrumentų – PECL Principų, bei vėliau juos inkorporavusio ir patobulinusio Bendrosios pagrindų sistemos projekto (*Draft Common Frame of Reference*), taip pat pasirodė UNIDROIT Principų naujos redakcijos (2004 m. ir 2010 m.). Tokie tarptautiniu mastu vykstantys pokyčiai skatina persvarstyti ir nacionalinės teisės nuostatas, įvertinant jų privalumus bei trūkumus, priimant sprendimus dėl tolimesnės raidos.⁶

Tiek Lietuvoje, tiek kai kuriose kitose Europos valstybėse apie minėtų teisės šaltinių (UNIDROIT Principai, PECL Principai ir kt.) taikymą teismų praktikoje iki šiol kalbama gana atsargiai, o ypač tose šalyse, kuriose remiamasi ilgamete nacionaline praktika (pvz., Vokietija, Italija ir pan.). Tačiau reikėtų sutikti su pozicija, jog nors ir nėra galimybės tikėtis, kad nacionaliniai teismai, priimdami sprendimą, atsižvelgs į visų ES valstybių narių teismų praktiką, tačiau konkretaus ginčo sprendimas, atsižvelgiant į teisės doktrinos pripažįstamus ir tarptautiniu lygiu vertinamus teisės šaltinius, kaip UNIDROIT ar PECL Principai, yra pageidautina šiandieniniame globalizacijos paveiktame socialinio ir ekonominio gyvenimo procese.⁷ Europos sutarčių teisės vienodinimo instrumentai gali būti naudingi kaip priemonė geriau pažinti savąją teisę, kaip papildomo teisinio

³ AMBRASIENĖ, D., et al. *Lyginamoji sutarčių teisė: Lietuva europiniame kontekste*. Vilnius: Justitia, 2013, p. 7.

⁴ Angliškas terminas *soft law* teisinėje literatūroje į lietuvių kalbą verčiamas įvairiai. Galima aptikti terminus „negriežtoji teisė“, „švelnioji teisė“, „minkštas įstatymas“. ES teisės kontekste kalbant apie įpareigojančio pobūdžio neturinčius dokumentus (rekomendacijas, žaliąsias ir baltąsias knygas, Tarybos išvadas), vartojamas terminas „negriežtoji teisė“. Tarptautinės teisės šaltinių kontekste taip pat išskiriamos *soft law* priemonės (pvz., tam tikrų tarptautinių organizacijų deklaracijos ir rezoliucijos), priešpriešinant jas privalomo pobūdžio valstybių įsipareigojimams.

⁵ AMBRASIENĖ, D., et al. *Lyginamoji sutarčių teisė: Lietuva europiniame kontekste*. Vilnius: Justitia, 2013, p. 11.

⁶ AMBRASIENĖ, D., et al. *Lyginamoji sutarčių teisė: Lietuva europiniame kontekste*. Vilnius: Justitia, 2013, p. 7.

⁷ AMBRASIENĖ, D., et al. *Lyginamoji sutarčių teisė: Lietuva europiniame kontekste*. Vilnius: Justitia, 2013, p. 19.

argumentavimo galimybė sprendžianti ginčą sutartiniuose teisiniuose santykiuose, kaip paskata tobulinti esamus ar kurti naujus teisinio reguliavimo mechanizmus ir t.t.⁸

Temos aktualumas. Sutarčių teisės nuostatos buvo aktualios jau nuo senų laikų, kadangi, kaip minėta, sutartis yra bene svarbiausias civilinės teisės institutas ir komercinių santykių pagrindas. Vykstant globalizacijos procesams, didėjant rinkos dalyvių įvairovei, atitinkamai daugėja sutarčių, sudaromų tarp skirtingų teisės sistemų subjektų, kurie tarpusavyje neretai labai skiriasi savo patirtimi versle, išsilavinimu bei kitomis savybėmis. Todėl atitinkamai kyla poreikis apsaugoti silpnesnius rinkos dalyvius, tačiau įstatymų leidėjui pernelyg nesikišant į privatus teisinius santykius. Tam puikiai tinka šiame darbe aptariami sutarčių teisės *soft law* instrumentai.

Esminės sutarties šalių nelygybės institutas nėra naujovė, tačiau tai yra instrumentas, dažnai keliantis nemažai diskusijų teisininkų bendruomenėje. Šio instituto įtvirtinimas svarbiausiuose sutarčių teisės vienodinimo dokumentuose įrodo šios temos aktualumą.

Darbo tikslas. Šio darbo tikslas yra įvertinti esminės sutarties šalių nelygybės instituto, įtvirtinto svarbiausiuose *soft law* šaltiniuose efektyvumą, reikalingumą bei pritaikomumą praktikoje. Rašant darbą nebuvo siekiama nuspręsti, kuriame iš aptariamų dokumentų (UNIDROIT Principuose, PECL Principuose, DCFR ar CESL) esminė šalių nelygybė reglamentuojama efektyviausiai, kadangi skiriasi šių šaltinių taikymo sritis, subjektų, kuriems jie taikomi, ratas ir kt.

Tiksliui pasiekti buvo nustatyti šie **uždaviniai**:

- išnagrinėti UNIDROIT Principų, PECL Principų, DCFR ir CESL priėmimo tikslus, pobūdį bei paskirtį;
- išanalizuoti UNIDROIT Principuose, PECL Principuose, DCFR ir CESL įtvirtintos esminės šalių nelygybės institutą bei palyginti tarpusavyje;
- įvertinti UNIDROIT Principuose, PECL Principuose, DCFR ir CESL įtvirtintos esminės šalių nelygybės instituto santykį su svarbiausiais sutarčių teisės principais bei aptarti dažniausiai iškylančias problemas.

Darbo objektas. Šio darbo objektas yra esminės sutarties šalių nelygybės institutas, įtvirtintas UNIDROIT Principuose, PECL Principuose, DCFR ir CESL.

Tyrimo metodai. Darbe naudojamas *analizės metodas* (sisteminė analizė, struktūrinė-funkcinė analizė), išskaidant esminės šalių nelygybės institutą į atskirus jo elementus bei juos ištiriant, taip pat įvertinant aptariamą teisinę priemonę santykį su tam tikrais sutarčių teisės principais ir lyginant esminę šalių nelygybę įtvirtinančius straipsnius

⁸ AMBRASIENĖ, D., et al. *Lyginamoji sutarčių teisė: Lietuva europiniame kontekste*. Vilnius: Justitia, 2013, p. 21.

skirtinguose sutarčių teisės šaltiniuose.⁹ *Analogijos metodas* taikytas kartu vertinant senąją *laesio enormis* doktriną ir šiuolaikinį esminės šalių nelygybės principą.¹⁰ Siekiant bendrais bruožais aptarti šio darbo objektą buvo naudojamas *apibendrinimo metodas*.¹¹ Genetinis metodas naudotas tiriant esminės sutarties šalių nelygybės instituto ištakas bei analizuojant vystymąsi.¹² *Lyginimo metodas* buvo pasitelktas siekiant palyginti esminės sutarties šalių nelygybės reglamentavimą skirtinguose teisės šaltiniuose, taip pat, lyginant teisės šaltinius tarpusavyje ir kt.¹³ Apibūdinant esminės šalių nelygybės instituto įtvirtinimą skirtinguose šaltiniuose, šių šaltinių pobūdį ir kt., naudotas *aprašomasis metodas*.

Darbo originalumas. Nors esminės šalių nelygybės doktrina nėra naujovė, taip pat, šios doktrinos įtvirtinimas *soft law* šaltiniuose mokslininkų yra ne kartą aptartas, tačiau darbų, kuriuose esminė šalių nelygybė būtų analizuojama UNIDROIT Principų, PECL Principų, DCFR ir CESL (t.y. visų šių šaltinių kartu) šviesoje beveik nėra. Ankstesniuose moksliniuose tyrimuose esminė sutarties šalių nelygybė dažniausiai buvo analizuojama tik vieno ar dviejų minėtų dokumentų atžvilgiu.

Darbo struktūra. Pirmojoje darbo dalyje aptariama esminės sutarties šalių nelygybės doktrinos kilmė bei raida – manytina, jog istorinė genėzė padeda geriau atskleisti teisinio instrumento esmę bei paskirtį. Kitą darbo dalį prasmiškai galima padalinti į dar dvi dalis – esminės šalių nelygybės įtvirtinimas atitinkamuose UNIDROIT Principų, PECL Principų DCFR ir CESL straipsniuose ir esminės šalių nelygybės instituto santykis su kitais sutarčių teisės principais.

Šaltiniai. Darbe remiamasi tiek Lietuvos (V.Mikelėnas, S.Drazdauskas ir kt.), tiek užsienio mokslininkų (R.Zimmermann, H.Beale ir kt.) darbais, taip pat Lietuvos teismų praktika bei kitais šaltiniais.

Darbe naudojami sutrumpinimai:

ES – Europos Sąjunga

CESL – Reglamento dėl Europos bendrosios pirkimo pardavimo teisės projektas

DCFR – Bendroji pagrindų sistema

⁹ TIDIKIS, Rimantas. *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto leidykla, 2003, p. 375.

¹⁰ TIDIKIS, Rimantas. *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto leidykla, 2003, p. 379.

¹¹ TIDIKIS, Rimantas. *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto leidykla, 2003, p. 387.

¹² TIDIKIS, Rimantas. *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto leidykla, 2003, p. 399.

¹³ TIDIKIS, Rimantas. *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto leidykla, 2003, p. 415.

PECL Principai – Europos sutarčių teisės principai

UNIDROIT Principai – UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principai

2. Esminės sutarties šalių nelygybės samprata ir istorinė raida

2.1. Esminės sutarties šalių nelygybės principo ištakos

Mokslinėje literatūroje esminės šalių nelygybės institutas yra kildinamas iš romėnų teisės, kurioje, manoma, buvo taikoma *laesio enormis* (lot. „didelė žala“) doktrina, kuri reiškė galimybę pardavėjui atsisakyti sutarties, jeigu žemės pardavimo kaina būdavo mažesnė negu pusė (1/2) realios arba teisingos kainos (*iustum pretium*), arba pirkėjas privalėdavo sumokėti kainų skirtumą norint toliau vykdyti sutartį. Ši taisyklė buvo nustatyta Justiniano kodekso C.4.44.2 ir C.4.44.8 dalyse:

De rescindenda venditione. Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Aurelio Lupo. Rem maioris pretii si {{tu vel}} pater tuus minoris pretii distraxit, humanum est ut vel pretium te restituente emptoribus fundum venditum recipias auctoritate intercedente iudicis vel si emptor elegerit quod deest iusto pretio recipies. minus autem pretium esse videtur si nec dimidia pars veri pretii soluta sit.

*Jeigu {tu arba} tavo tėvas pardavė nuosavybę už žemesnę kainą, negu ji verta, yra teisinga, kad tu atgausi perduotą žemę teismo įsakymu, grąžindamas kainą pirkėjams, arba, jeigu pirkėjas taip pasirenka, tu atgausi trūkstamą kainos dalį. Kaina laikoma pernelyg žema, jeigu buvo sumokėta mažiau negu pusė tikrosios kainos.*¹⁴

Valdant imperatoriui Justinianui, VI a. buvo atliktas nemenkas romėnų teisės kodifikavimo darbas. Anot M.Maksimaičio, „<...> *imperatoriaus Justiniano kodifikacija – Digestai, Institucijos ir Kodeksas, kaip vientisas teisės dokumentas įsigaliojęs 529 m., tapo iki šiol išsamiausia romėnų teisės kodifikacija. Corpus Iuris Civilis – svarbiausias romėnų teisės pažinimo šaltinis.*“¹⁵ Justiniano kodifikacijos rengėjų tikslas buvo praktinis – pritaikyti dokumentą vis labiau besifeodalizuojančios visuomenės poreikiams. Praėjus tūkstančiui metų po kodifikacijos ir šimtui metų po Bizantijos žlugimo, 1583 metais šis teisykas buvo pavadintas *Corpus Iuris Civilis* – Civilinės teisės sąvadas (arba *Corpus Iuris Romani* – romėnų teisės sąvadas). Šitaip universali pasaulietinė teisė buvo atskirta nuo bažnytinės teisės, kuri panašiu metu buvo išdėstyta rinkinyje, pavadintame *Corpus juris canonici*. Anot M.Maksimaičio, Justiniano kodifikacijos reikšmė pirmiausiai ta, kad

¹⁴ WESTBROOK, Raymond. *The Origin of Laesio Enormis*. [interaktyvus] [žiūrėta 2016 m. lapkričio 21 d.]. Prieiga per internetą: <<http://local.droit.ulg.ac.be/sa/rida/file/2008/03.Westbrook.pdf>>

¹⁵ JONAITIS, Marius. *Romėnų privatinė teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014, p. 61.

ji suvaidino pagrindinio romėnų teisės renesanso Europoje šaltinio vaidmenį. Akivaizdų poveikį kodifikacijai padarė Krikščionybė.¹⁶

Pažymėtina, kad kanonų teisėje taip pat buvo įtvirtinta normų, kurių esmė panaši į romėniškąją *laesio enormis*. Pavyzdžiui:

Can. 1294 - § 1. Res alienari minore pretio ordinarie non debet, quam quod in aestimatione indicator.

*1294 kan. – § 1. Paprastai daiktas neturi būti perleidžiamas žemesne kaina, nei nurodyta įvertinime.*¹⁷

Gilinantį į *laesio enormis* ištakas, reikėtų paminėti, jog kai kurie autoriai mano, kad aptariamoms doktrinos susiformavimas yra ne vien romėnų nuopelnas. Pasak mokslininko R. Westbrook, mažai tikėtina, kad *laesio enormis* kilo būtent iš romėnų teisės. Egzistuoja nemenka tikimybė, jog šis principas galėjo būti „pasiskolintas“ iš svetimšalių Romos imperijos rytinės dalies gyventojų. Taip pat, manoma, kad *laesio enormis* susiformavo kaip atsakas į tuo metu susiklosčiusią situaciją, kuomet buvo labai kritusios žemės kainos ir daugelis vargingų valstiečių buvo priversti parduoti savo žemes tam, kad išgyventų, todėl kelios skirtingos teisės sistemos galėjo panašiai į tai reaguoti. R. Westbook teigia, kad *laesio enormis* šaknys slypi kur kas giliau, negu įprasta manyti ir šis principas galimai atsirado dar anksčiau ir buvo taikomas buvo plačioje geografinėje zonoje – galimai nuo pat Nilo iki Tigro.¹⁸ Kai kurie mokslininkai daro prielaidą, jog imperatorius Justinianas tokiu būdu siekė apsaugoti neturtingus kaimų gyventojus nuo miestiečių, kurie siekė įsigyti nuosavybės už neproporcingai žemą kainą. Tokia padėtis galimai susiklostė maždaug 530 m. pr. Kr., kuomet buvo nuimtas labai menkas derlius ir kaimo vietovės buvo nustekentos – taip susiklostė palankios sąlygos iš miesto atvykusiems spekuliantams išnaudoti nepasiturinčius kaimo gyventojus, siekiant savanaudiškų tikslų.¹⁹

Kaip jau minėta, *laesio enormis* doktrina reiškė galimybę pardavėjui atšaukti sutartį, jeigu jis pardavė žemės sklypą mažiau negu už pusę teisingos kainos. Buvo laikoma, jog kartais sutartis gali suteikti tokią neproporcingai didelę naudą vienai šaliai, jog prireikia įsikišimo iš išorės, t.y. tam tikro teisinio reguliavimo. Palyginimui reikėtų paminėti, jog iki Krikščionybės įsitvirtinimo, Romoje buvo toleruojama visiška sutarties laisvė privatinuose teisiniuose santykiuose, kuri turėjo panašumų su šiuolaikinėmis liberalizmo

¹⁶ MAKSIMAITIS, Mindaugas. *Užsienio teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2001, p. 218-220.

¹⁷ *Kanonų teisės kodeksas. Codex Iuris Canonici*. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2012.

¹⁸ WESTBROOK, Raymond. *The Origin of Laesio Enormis*. [interaktyvus] [žiūrėta 2016 m. lapkričio 21 d.]. Prieiga per internetą: <<http://local.droit.ulg.ac.be/sa/rida/file/2008/03.Westbrook.pdf>>

¹⁹ *Laesio enormis*. [interaktyvus] [žiūrėta 2016 m. lapkričio 21 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.unamsanctamcatholicam.com/social-teaching/economics/92-social-teaching/economics/295-laesio-enormis.html>>

idėjomis. *Laesio enormis* doktrina reiškė idėją sutartinės lygybės, kuomet pati sutartis turėjo atitikti ne tik objektyvius kriterijus ir abiejų šalių valią, tačiau nepažeisti ir tam tikrų moralinių nuostatų.²⁰

Taigi, *laesio enormis* doktrinos taikymas sutapo su Krikščionybės plitimu ir buvo taip mėgstamas viduramžių teisininkų, jog su laiku tapo viduramžių sutarčių teisės kertiniu akmeniu. Maždaug nuo X a. iki XIII a. aptariamos doktrinos taikymas buvo išplėstas nuo žemės sklypų pardavimo iki namų ir netgi kilnojamųjų daiktų, taip pat *laesio enormis* pradėta imta taikyti ir nuomos, mainų bei dovanojimo sandoriams ir kt. *Laesio enormis* doktrina buvo taikoma įvairiais būdais – kartais teikiant pirmenybę pardavėjui, kartais pirkėjui. Probleminis *laesio enormis* taikymo aspektas buvo teisingos kainos (*iustum pretium*) nustatymas. Teisingos kainos sampratą mėginta suformuluoti nubrėžiant jos viršutines ir apatines ribas, taikant procentines išraiškas ir kt.²¹

Tačiau, nepaisant didelio *laesio enormis* populiarumo viduramžiais, reikėtų paminėti, kad ši doktrina buvo taikoma ne visoms sutarčių rūšims ir pasitaikydavo išimčių. Pavyzdžiui, *laesio enormis* niekada nebuvo taikoma atvejais, kai dėl savotiškos sutarties objekto prigimties nustatyti teisingą kainą buvo sudėtinga. Pavyzdžiui, būsimos derliaus ar laimikio pardavimas, draudimo sutartys ir pan. Tačiau, nepaisant minėtų išimčių ir atsižvelgiant į tai, kad viduramžiais didžioji dalis sandorių būdavo sudaromi būtent dėl žemės arba kilnojamųjų daiktų pirkimo-pardavimo, galima teigti, jog *laesio enormis* doktrina buvo universali ir plačiai taikoma, tik su tam tikromis variacijomis skirtinguose regionuose.²²

Žvelgiant į esminės sutarties šalių nelygybės ištakas iš filosofinės perspektyvos, matyti, kad didieji Antikos laikų filosofai jau kalbėjo apie teisingumo idėją, kurią neretai tiesiogiai siejo su lygybe. Pavyzdžiui, Aristotelis teisingumą klasifikavo į paskirstomąjį, kuris padeda paskirstyti asmenims materialines vertybes, bei išlyginamąjį, kuriuo išlyginama paskirstytų materialinių gėrybių vertė. Paskirstomasis teisingumas remiasi geometrine proporcija – kiekvienas asmuo gėrybių gauna pagal savo nuopelnus. O išlyginamasis teisingumas grindžiamas aritmetine proporcija – tai reiškia, kad vienas asmuo gėrybių turi daugiau, o kitas – mažiau. Anot Aristotelio, taip gali nutikti dėl dviejų

²⁰ *Laesio enormis*. [interaktyvus] [žiūrėta 2016 m. lapkričio 21 d.] Prieiga per internetą: <<http://www.unamsanctamcatholicam.com/social-teaching/economics/92-social-teaching/economics/295-laesio-enormis.html>>

²¹ *Laesio enormis*. [interaktyvus] [žiūrėta 2016 m. lapkričio 21 d.] Prieiga per internetą: <<http://www.unamsanctamcatholicam.com/social-teaching/economics/92-social-teaching/economics/295-laesio-enormis.html>>

²² *Laesio enormis*. [interaktyvus] [žiūrėta 2016 m. lapkričio 21 d.] Prieiga per internetą: <<http://www.unamsanctamcatholicam.com/social-teaching/economics/92-social-teaching/economics/295-laesio-enormis.html>>

priežasčių: pirma, arba vienas žmogus jėga gali ką nors atimti iš kito žmogaus, antra, arba žmonės gali pasikeisti skirtingos vertės daiktais. Tam, kad būtų galima atkurti teisingumą, reikia atimti gėrybių iš daugiau turinčiojo ir jas perduoti mažiau turinčiajam.²³

Kas yra teisinga kaina?

Kaip jau minėta, bene pagrindinė problema iškyla tada, kai reikia nustatyti kokia turi būti teisinga kaina (tiksliau – aiškinantis formuluotės „pusė teisingos kainos“ prasmę). Manytina, kad tik nustatčius, kas yra teisinga kaina, *laesio enormis* principo taikymas yra veiksmingas bei pasiekiami jo įtvirtinimo tikslai. Ar galima nustatčius teisingą kainą nuo jos nukrypti? Teisinga kaina buvo vienas iš pamatinių principų vidurmažių ekonominiuose-teisiniuose santykiuose. Viduramžių mokslininkas bei filosofas Tomas Akvinitis taip pat aiškino, kas yra teisinga kaina. Į klausimą „Ar teisėta parduoti daiktą brangiau, negu jis vertas?“ Akvinitis atsako, kad pirmiausia, pirkimas ir pardavimas turėtų patenkinti abiejų sandorio šalių interesus (bendra nauda) – kadangi viena šalis siekia įgyti tai, kas priklauso kitai šaliai ir atvirkščiai. Sutarties vykdymas neturi tapti našta vienai iš šalių. Paprastai, perleidžiamo daikto kaina matuojama pagal tai, kiek už tą daiktą yra mokama. Todėl jeigu kaina viršija daikto vertę arba atvirkščiai, čia jau nebėra lygybės ir teisingumo. Taigi, pasak Akviničiaus, parduoti daiktą brangiau arba įsigyti už mažesnę kainą, negu tas daiktas yra vertas, turėtų būti laikoma neteisinga ir neteisėta.²⁴

Besitęsiant diskusijoms dėl teisingos kainos sampratos, pasigirdo argumentų, kad *iustum pretium* yra ne kas kita, kaip rinkos kaina. Tačiau reiktų atkreipti dėmesį, jog klasikiniam liberalizme rinkos kaina suvokiama kaip ne kas kitas, o būtent kaina, kuri yra sumokama už tam tikrą prekę. Taigi, vadovaujantis šia samprata, prekės pardavimo kaina, kad ir kokia ji bebūtų, visada bus ir rinkos kaina.²⁵ Tačiau manymas, kad *iustum pretium* yra tik rinkos kaina, yra pernelyg siauras. Anot istoriko Heinrich Pesch S.J., *iustum pretium* buvo nustatoma remiantis tam tikrų subjektyvių ir objektyvių kriterijų kombinacija, pvz., kokybinės prekės savybės, nulemiančios asmens poreikių patenkinimą, prekės pagaminimo kaštai bei tam paskirtas laikas ir kt. Problema, susijusi su teisinga kaina buvo ta, jog pakankamai sunku nustatyti, kada protingumo bei teisingumo riba

²³ MIKELĖNAS, Valentinas. *Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija*. Vilnius: Justitia, 1996, p. 21.

²⁴ *Laesio enormis*. [interaktyvus] [žiūrėta 2016 m. lapkričio 21 d.] Prieiga per internetą: <<http://www.unamsanctamcatholicam.com/social-teaching/economics/92-social-teaching/economics/295-laesio-enormis.html>>

²⁵ *Laesio enormis*. [interaktyvus] [žiūrėta 2016 m. lapkričio 21 d.] Prieiga per internetą: <<http://www.unamsanctamcatholicam.com/social-teaching/economics/92-social-teaching/economics/295-laesio-enormis.html>>

peržengiama. O valdovams ar dvasininkams pamėginus tas ribas apibrėžti, iškildavo daugybė kitų problemų, susijusių su „naujai“ susiklosčiusia nelygybe.²⁶

Pasak Tomo Akviniečio, lygybė reikalauja, kad parduodamo daikto kaina atitiktų jo vertę. V.Mikelėnas, perfrazuodamas T.Akvinietį, rašo, jog „lygybė yra pažeidžiama perduodant daiktą už neteisingą kainą arba parduodant nekokybišką daiktą, taip pat kai pardavėjas parduoda daiktą nenurodydamas jo trūkumų arba šalis lupikauja. Daikto trūkumais reikėtų laikyti ne tik jo substancijos neatitikimą tikrajai substancijai (pavyzdžiui, parduodant vandeniui skiestą vyną), bet ir jo kokybės neatitikimą reikiamai kokybei (pavyzdžiui, vietoj sveiko parduodant sergantį arkli). Sąžiningumas reikalauja, kad pardavėjas praneštų pirkėjui parduodamo daikto trūkumus. Priešingu atveju pirkėjas patirtų nuostolių, ir šitaip pasireikštų neteisingumas ir nelygybė.“²⁷

2.2. Šiuolaikinė esminės sutarties šalių nelygybės samprata

Sutarčių teisei būdingas konsensualizmas – tai reiškia, kad šalių susitarimas yra sutarties esmė. Sutartiniams santykiams pakanka suderintos šalių valios, jų valios išraiškos fakto. Dėl to sutartis sudarinėti gali tik veiksnius asmenys, kurie geba tinkamai išreikšti savo valią.²⁸ Doktrinoje pripažįstama, jog sutarčių, sudarytų esant tam tikriems šalių valios defektams, laikytis neprivaloma ir būtų neteisinga versti tą daryti.

Kaip jau minėta, esminės šalių nelygybės kilmė siejama su romėnų teisėje galiojusia taisykle, pagal kurią žemės sklypo pardavėjas galėjo reikalauti panaikinti sutartį, jeigu kaina sudarė mažiau negu pusę tikrosios žemės sklypo vertės. Tokia taisyklė buvo taikoma ribotai ir tik specialiųjų sutarčių atžvilgiu. Tačiau vėliau šią taisyklę viduramžių teisininkai išplėtojo į bendrąją *laesio enormis* doktriną, pagal kurią visų sutarčių galiojimui pusiausybra tarp gaunamo ir duodamo įvykdymo buvo būtina. Šios sutarties šalių lygybės idėjos gyvavo iki pat XVIII a., tačiau susiformavus moderniajai liberalizmo filosofijai, šalių autonomijos principai tapo nesuderinami su sutartinių įsipareigojimų lygybės reikalavimu. *Laesio enormis* kritikai rėmėsi tuo, kad yra beveik neįmanoma nustatyti, ar šalių įsipareigojimai yra lygiaverčiai, nes sutarties objekto vertė priklauso nuo daugybės skirtingų aplinkybių bei yra susijusi su subjektyviu daikto įvertinimu. Liberalizmo šalininkai teigė, kad teisingiausia yra pačioms šalims laisva valia nusistatyti

²⁶ *Laesio enormis*. [interaktyvus] [žiūrėta 2016 m. lapkričio 21 d.] Prieiga per internetą: <<http://www.unamsanctamcatholicam.com/social-teaching/economics/92-social-teaching/economics/295-laesio-enormis.html>>

²⁷ MIKELĖNAS, Valentinas. *Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija*. Vilnius: Justitia, 1996, p. 5.

²⁸ MIKELĖNAS, Valentinas. *Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija*. Vilnius: Justitia, 1996, p. 45.

įsipareigojimų vertę, o teismai neturėtų vykdyti sutarties teisingumo kontrolės. Anot S.Drazdausko, „*tokia kritika lėmė tai, kad didžiausiose 19 a. kodifikacijose laesio enormis doktrinos buvo atsisakyta laikant, kad įsipareigojimų vertės skirtumas pati savaime negali lemti sutarties negaliojimo. <...> buvo laikoma, jog itin neproporcingi šalių įsipareigojimai liudija, jog sudarant sutartį šalių valia dėl jos turinio buvo ne laisvai išreikšta, bet iškreipta dėl apgaulės ar dėl pasinaudojimo kitos šalies silpnumu (nepatyrimu, neišmanymu, neatidėliotinais poreikiais, priklausomybe ir pan.).*“²⁹

Klasikinė *laesio enormis* doktrina, pagal kurią sutarties šalių nelygybė yra blogybė pati savaime, daugelio teisės teoretikų laikoma pernelyg primityvia ir netinkama šių laikų visuomenei. Todėl šiuo metu egzistuoja išplėtotą *laesio enormis* doktrina – galimybė sąžiningai šaliai atsisakyti sutarties, jeigu kita šalis įgijo nepagrįstai didelį pranašumą ir pasinaudojo jos silpnumu (kvalifikuota *laesio enormis*). Taigi, mokslininkai išskiria dvi *laesio enormis* koncepcijas. Pirmoji yra *pure lesion* – Justiniano kodekse įtvirtinta nuostata, jog šalių nelygybė yra kenksminga pati savaime ir atsisakymui nuo sutarties pakanka tik neteisingos kainos fakto (arba privaloma kompensuoti sumokėtosios kainos ir teisingos kainos skirtumą – tokiu atveju leidžiama vykdyti sutartį). Antroji koncepcija – jau minėta „kvalifikuotoji *laesio enormis*“, kuri reiškia, kad šalių nelygybė pati savaime nėra pakankamas pagrindas pripažinti sutartį negaliojančia ar atsisakyti sutarties – reikia konstatuoti dar ir piktaivališką kitos sutarties šalies išnaudojimą, pasinaudojant nelygybe ir tos šalies silpnumu.³⁰

Visuose šiame darbe aptartuose dokumentuose, kaip jau minėta, įtvirtinta būtent kvalifikuotojo *laesio enormis* doktrina (išskyrus atvejus, kai nekvalifikuotojo *laesio enormis* nėra kaip pateisinti). Visuose straipsniuose perdėtas vienos šalies pranašumas, kitos šalies silpnumas ir pasinaudojimas tuo silpnumu siekiant gauti naudos, nurodomi kaip kumuliatyvūs reikalavimai. Bendra taisyklė tokia, jog sutarties ar jos sąlygos atsisakymui nepakanka vien tik esminės šalių nelygybės fakto.³¹

T.Chorchin teigia, kad esminės šalių nelygybės instituto tikslas yra komerciniuose santykiuose apsaugoti silpnesniąją šalį, kuriai buvo primesta dominuojančios šalies valia. Autorius teigia, kad jeigu šalis pati pasiūlo sutarties sąlygas (dominuoja teisiniame santykiyje), o kita šalis tik akceptuoja tas sutarties sąlygas, tokiu atveju esminės šalių

²⁹ DRAZDAUSKAS, Stasys. *Bendrosios sutarčių teisės vienodinimo įtaka Lietuvos sutarčių teisei*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S), Vilnius, 2008, p. 231.

³⁰ CHORCHRIN, T., LAZAUSKAITĖ, R. *The Doctrine of Laesio Enormis in Lithuanian Contract Law*. Jurisprudencija, 2014, Nr. 21(4), p. 1166.

³¹ HESSELINK, M.W. *Unconscionability, Unfair Exploitation and the Nature of Contract Theory - Comments on Melvin Eisenberg's 'Foundational Principles of Contract Law'*. Conference Paper. SSRN Electronic Journal, 2013, p. 2.

nelygybės nėra ir šis institutas negali būti taikomas sutarties sąlygas pasiūliusios šalies naudai, kadangi subjektas, primetęs sutarties sąlygas kitai šaliai, negali pasinaudoti pats savimi.³²

Šiais laikais vienas iš esminių dalykų, kalbant apie sutartis, yra sutarties laisvės principas, kuris reiškia taip pat ir autonomiją šalims pasirinkti sutarties kainą. „Teisingos kainos“ institutas, galima teigti, objektyviai neegzistuoja, o „teisinga kaina“ yra ta, kurią nusistato pačios sutarties šalys, net ir tuomet, kai viena šalis gauna neproporcingai daug naudos, palyginti su kita. Šiais laikais *laesio enormis* kritikuojama liberalizmo šalininkų kaip pernelyg paini doktrina ir neretai yra akcentuojamas teisingos kainos nustatymo problematiškumas. *Laissez-faire* (valstybės nesikišimo į asmenų privatus santykius) doktrinos šalininkai skeptiškai žiūri į *laesio enormis* dėl to, jog kainas tokiu atveju reguliuoja ne tik rinka, tačiau poveikį daro ir kitos išorinės jėgos, apribodamos šalių laisvą valią derėtis dėl kainos. Todėl nenuostabu, kad *laesio enormis* doktrina palaipsniui nugrimzdo į užmarštį, kai viduramžių ekonomiką pakeitė naujųjų laikų idėjos. XIX a. *laesio enormis* doktrina jau buvo praktiškai išnykusi daugelyje Europos valstybių bei aršiai kritikuojama, išskyrus Vokietijos bei Austrijos-Vengrijos teisinės sistemas, kuriose *laesio enormis* vis dar vaidino ganėtinai svarbų vaidmenį.³³

Atkreiptinas dėmesys, kad mokslininkai dar iš šiandien diskutuoja dėl to, ar nelygybė tarp sutarties šalių yra blogybė pati savaime: „Prof. J.Gordley savo studijoje apie lygybę mainuose („Equality in Exchange“) nuodugniai įrodinėja, jog būtent šalių įsipareigojimų disproporcija yra tas blogis, nuo kurio nukentėjusiai šaliai suteikiama teisinė gynyba. Oponuodamas vyraujančioms doktrinoms, kurios teigia, kad neleistina yra ne pati nelygybė, o ją lemiančios priežastys (pasinaudojimas kitos šalies silpnumu), prof. J.Gordley nurodo, kad nepatyrimas ar suvaržymai gali būti blogis tik tuomet, jeigu daro tam tikrą žalą. Jei ši žala yra nukrypimas nuo rinkos vertės, tuomet tokia žala yra ne tik blogis, bet būtent tas blogis, dėl kurio teisinė gynyba ir yra suteikiama. Jeigu būtų siekiama tik užkirsti kelią kitos šalies silpnybių išnaudojimui, sutartinių įsipareigojimų balansas nebūtų reikšmingas. Sutarties negaliojimui pakaktų tik nustatyti, kad sudarant sutartį buvo pasinaudota kitos šalies silpnumu, o ar tuo pasinaudojus buvo įgytas pranašumas neturėtų būti svarbu.“³⁴

³² CHORCHRIN, T. *Nematomas esminės šalių nelygybės kriterijus* [interaktyvus] [žiūrėta: 2016 m. lapkričio 21 d.] Prieiga per internetą: <<https://jurisprudencija.wordpress.com/tag/esmine-saliu-nelygybe/>>

³³ *Laesio enormis*. [interaktyvus] [žiūrėta 2016 m. lapkričio 21 d.] Prieiga per internetą: <<http://www.unamsanctamcatholicam.com/social-teaching/economics/92-social-teaching/economics/295-laesio-enormis.html>>

³⁴ DRAZDAUSKAS, Stasys. *Bendrosios sutarčių teisės vienodinimo įtaka Lietuvos sutarčių teisei*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S), Vilnius, 2008, p. 232.

Su Gordley idėjomis griežtai nesutinka prof. James Bernard Murphy, kuris teigia, kad „Scholastų teisės doktrina, reikalaujanti mainuose dalyvaujančių daiktų vertės atitikimo, nepagrįstai per didelį dėmesį koncentruoja į objektų analizę, o ne asmenų santykius. <...> Kiekvienai mainai, būdami tam tikra socialumo išraiška turi būti analizuojami atsivėlgiant į šalių socialinius ryšius, o ne vien materialiujų objektų santykį. Iš mainų gaunama nauda turi būti matuojama ne vien materialiais objektais, bet ir socialinių ryšių užmezgimu. Mainomų objektų vertė neišvengiamai klaidingai vertinama ne kaip neteisėtumo prezumpcijos pagrindas, bet kaip pati mainų santykių teisėtumo ar neteisėtumo esmė.“ Anot S.Drazdausko, „be išlygų laikant, kad vien mainomos vertės akivaizdus neatitikimas gali būti savaime pagrindas sutartį pripažinti negaliojančia, iš tiesų būtų neatsižvelgta į sutartį supančius šalių socialinius ryšius, kurie kartais gali vienai iš šalių suteikti didesnę naudą, nei mainomo objekto vertė. Kita vertus, reikalaujant visais atvejais įrodyti, jog įgyjant pranašumą buvo pasinaudota šalies silpnumu sutarties sudarymo metu, būtų užkirstas kelias pripažinti sutartį negaliojančia tais atvejais, kai esminė šalių įsipareigojimų nelygybė yra vienintelis teismui prieinamas įrodymas, jog kitos šalies silpnumu buvo pasinaudota. Įrodyti, kad šalies silpnumu kita šalis pasinaudojo paprastai yra sunku.“³⁵

Todėl, anot S.Drazdausko, daugelio valstybių teisinėse sistemos XX a. įsigalėjo „kvalifikuoto *laesio enormis*“ doktrina. Pavyzdžiui, Vokietijos Civilinio kodekso 138 str. buvo įtvirtinta nuostata, jog sutartis gali būti pripažinta negaliojančia, jeigu šalis sutarčiai sudaryti pasinaudoja kitos šalies suvaržymais, nepatyrimu, išvalgos trūkumu, ar žymiu valios silpnumu tam, kad gautų neproporcingai didelę naudą iš sutarties.³⁶

***Laesio enormis* kaip moralinis principas**

Šių laikų kontekste į *laesio enormis* galima žvelgti kaip į moralinį principą, atsiribojant nuo teisinių šios doktrinos aspektų. Iš esmės tame nėra nieko naujo – bažnyčia visada ypatingai neproporcingus sandorius vertino kaip apgavystę, pavyzdžiui, mirštančiam nuo troškulio žmogui parduoti vandens buteliuką už neproporcingai didelę kainą ir pan., bei laikė amoraliais. Krikščionybėje ekonominis kito asmens išnaudojimas visada buvo suvokiamas kaip tam tikra vagystės forma, kuri be jokios abejonės yra amoralinė bei nuodėminga. Taigi, net jeigu teisės normos to nereglamentuoja, Krikščionybė vis tiek

³⁵ DRAZDAUSKAS, Stasys. *Bendrosios sutarčių teisės vienodinimo įtaka Lietuvos sutarčių teisei*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S), Vilnius, 2008, p. 233-234.

³⁶ DRAZDAUSKAS, Stasys. *Bendrosios sutarčių teisės vienodinimo įtaka Lietuvos sutarčių teisei*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S), Vilnius, 2008, p. 231.

moraliai įpareigoja pardavinėti prekes nustatčius teisingą kainą bei pirkti prekes už tokią pat teisingą kainą ir kt.³⁷

Tačiau, kaip rodo praktika, *laesio enormis* principas vėl po truputį randa kelią atgal į įvairius teisės normų kodeksus. Kai kurie autoriai tai netgi pavadino „*laesio enormis* renesansu“, kurį atnešė šiuolaikiniai judėjimai dėl lygybės bei vartotojų teisių apsaugos idėjos. Aštuntajame dešimtmetyje Vokietijoje bei Austrijoje buvo įtvirtinta eilė teisės normų, kurios suteikė teisę atsisakyti sutarties, jeigu kaina yra neadekvati. Taip pat, Luizianos valstijoje (Jungtinės Amerikos Valstijos) buvo įtvirtinta norma, kuri numatė, kad pardavėjas gali atšaukti nekilnojamojo daikto pirkimo-pardavimo sutartį, jeigu kaina yra mažesnė negu pusė teisingos rinkos vertės.³⁸

Galima teigti, kad nekvalifikuotasis *laesio enormis* iš esmės yra ne tik teisinis, bet dar ir moralinis principas. Vadovaujantis šiuo principu, moraliai nepriimtina yra nustatyti pernelyg aukštą sutarties kainą arba iškelti sąlygą kitai šaliai parduoti daiktą ar suteikti paslaugą už neadekvačiai žemą kainą. Nekvalifikuotojo *laesio enormis* šalininkai teigia, kad įstatymų leidėjas neturėtų sutarčių, tarp kurių šalių yra ypač didelis įsipareigojimų disbalansas, laikyti neteisėtomis, tačiau turėtų neversti tokių sutarčių vykdyti. Tai reiškia, kad šiuo atveju valstybė nieko negalėtų uždrausti, tačiau taip pat ir neturėtų įpareigoti silpnesniąją šalį vykdyti jai nenaudingą sutartį, kadangi toks išnaudojimas žemina žmogaus orumą.³⁹

Manytina, kad *laesio enormis* principą galima pritaikyti ir šiems laikams, jeigu kaip pagrindinė blogybė akcentuojama ne kainos disproporcija prekės tikrajai vertei, o pasinaudojimas kita šalimi (kvalifikuota *laesio enormis*). Yra teisės teoretikų, manančių (skirtingai nei prieš tai minėtas S.Drazdauskas), tokiais atvejais kur kas lengviau įrodyti pasinaudojimą kita sutarties šalimi, negu remtis teisingos kainos kriterijumi. Tose vietovėse, kur galioja teisės normos, giminingos su senuoju *laesio enormis* principu, buvo padaryta nemenka pažanga imant akcentuoti būtent pasinaudojimą kita šalimi vietoje teisingos kainos kriterijaus. Žvelgiant iš moralinės perspektyvos, pakankamai sunku tiksliai apibrėžti kokia gi turėtų būti teisinga kaina ir kokiais kriterijais remiantis galime

³⁷ *Laesio enormis*. [interaktyvus] [žiūrėta 2016 m. lapkričio 21 d.] Prieiga per internetą: <<http://www.unamsantamcatholicam.com/social-teaching/economics/92-social-teaching/economics/295-laesio-enormis.html>>

³⁸ *Laesio enormis*. [interaktyvus] [žiūrėta 2016 m. lapkričio 21 d.] Prieiga per internetą: <<http://www.unamsantamcatholicam.com/social-teaching/economics/92-social-teaching/economics/295-laesio-enormis.html>>

³⁹ HESSELINK, M.W. *Unconscionability, Unfair Exploitation and the Nature of Contract Theory - Comments on Melvin Eisenberg's 'Foundational Principles of Contract Law'*. Conference Paper. SSRN Electronic Journal, 2013, p. 2.

ją nustatyti, tačiau kiekvienas žmogus, remdamasis savo vidiniu teisingumo suvokimu, konkrečioje situacijoje gali puikiai suvokti, kada yra peržengiama cinizmo riba.⁴⁰

⁴⁰ *Laesio enormis*. [interaktyvus] [žiūrėta 2016 m. lapkričio 21 d.] Prieiga per internetą: <<http://www.unamsanctamcatholicam.com/social-teaching/economics/92-social-teaching/economics/295-laesio-enormis.html>>

3. Esminė sutarties šalių nelygybė UNIDROIT Tarptautinių komercinių sutarčių principuose

3.1. UNIDROIT Tarptautinių komercinių sutarčių principų sukūrimo istorija, bruožai ir taikymo sritis

1994 m. Tarptautinis privatinės teisės unifikavimo institutas (*Institut International pour l'Unification du Droit* arba sutrumpintai – UNIDROIT), kurio vienas iš tikslų yra tarptautinės privatinės teisės unifikavimas, išleido Tarptautinių komercinių sutarčių principus. Tai yra geriausių, daugiau nei 50 valstybių teisės teoretikų ir praktikų ilgo darbo rezultatas. Šis principų rinkinys yra labai svarbus bendrosios tarptautinės komercinių sutarčių teisės dokumentas. Galima teigti, jog UNIDROIT Principai iš esmės buvo pirmasis teisinis dokumentas, skirtas tarptautinės privatinės teisės harmonizavimui. Rengiant UNIDROIT Principus, buvo siekiama suformuluoti universalius bei vieningus sutarčių teisės principus, kurie būtų priimtini įvairioms teisės sistemoms.

1980 metais buvo sukurta darbo grupė, vadovaujama žymaus italų teisės profesoriaus M.J.Bonell, kuri 1994 metais išleido pirmąją UNIDROIT Principų redakciją kartu su komentaru. Šioje redakcijoje buvo reguliuojami pagrindiniai bendrosios sutarčių teisės klausimai. UNIDROIT Principai skirti tarptautinės prekybos santykiams palaikyti. Šie Principai yra neprivalomo pobūdžio tarptautinė priemonė, naudojama tais atvejais, kai sutarties šalys pačios juos pasirenka (pavyzdžiui, esant kolizinėms normoms, kai labai sunku ar neįmanoma nustatyti aktualios taikytinos teisės taisyklės ir kt.). UNIDROIT Principai taip pat tinkami naudoti ir aiškinant bei pildant tarptautinius teisės vienodinimo instrumentus, kuriant nacionalinės teisės instrumentus ir pan. Pažymėtina, kad UNIDROIT Principai skirti tik komercinėms sutartims – naudojami reguliuojant prekybos santykius tarp profesionalių rinkos dalyvių (pažymėtina, jog Principuose apibrėžta komercinės sutarties sąvoka). 2004 metais buvo išleista antroji UNIDROIT Principų redakcija, kuria papildyta principų taikymo sritis bei įtraukta naujų nuostatų (UNIDROIT Principus galima naudoti ir aiškinant nacionalinės teisės normas bei pildant jos spragas). UNIDROIT Principai, kaip jau minėta, gali būti taikomi kaip pasirinkta sutarčiai taikytina teisė (pavyzdžiui, į sutartį įtraukiant arbitražinę išlygą, kurioje bus nurodyta, kad šalių

ginčai sprendžiami vadovaujantis UNIDROIT Principais), o taip pat juos patogiu naudoti kaip tipines sutarčių sąlygas, rengiant sutarčių projektus.⁴¹

Pirmojo leidimo (1994 m.) UNIDROIT Principų rinkinį sudarė preambulė ir 7 skyriai: bendrosios nuostatos, sutarčių sudarymas, galiojimas, aiškinimas, turinys, vykdymas ir nevykdymas. 2010 m. buvo išleista dar viena UNIDROIT Principų redakcija, kurią sudaro preambulė ir 11 skyrių – bendrosios nuostatos, sutarčių sudarymas, galiojimas, aiškinimas, vykdymas, nevykdymas, įskaitymas, teisių ir pareigų bei sutarties perleidimas, senaties terminai, skolininkų ir kreditorių daugetas.

3.2. UNIDROIT Principų 3.2.7 straipsnio aiškinimas ir taikymas

UNIDROIT Principų 3 skyriuje yra numatyti sutarties atsisakymo pagrindai (angl. *grounds of avoidance*) – vadinamieji valios defektai (atvejai, kai sutarties sudarymo momentu vienos šalies valia yra paveikiama kitos šalies arba trečiųjų asmenų veiksmais), kurie gali pasireikšti suklaidinimu (angl. *mistake*), apgaulės (angl. *fraud*) ir grasinimo (angl. *threat*) panaudojimu, esminės sutarties šalių nelygybės (angl. *gross disparity*) sukūrimu. Šie valios defektai įtakoja susidarymą situacijų, kai arba visa sutartis, arba atskiros jos sąlygos nepagrįstai suteikia vienai iš sutarties šalių perdėtą pranašumą kitos šalies atžvilgiu. Todėl UNIDROIT Principuose įtvirtinta nuostata, kad tokiais atvejais sutarties šalis, atsidūrusi sau nepalankioje padėtyje, turi teisę atsisakyti sudarytos sutarties pranešdama apie tai kitai šaliai (t.y. stipresniajai sutarties šaliai) nesikreipdama į teismą. Pranešimas turi būti pateikiamas per protingą terminą nuo to momento (geriausia – nedelsiant), kai nukentėjusioji šalis sužinojo apie vieno ar kelių iš minėtų atsisakymo nuo sutarties pagrindų egzistavimą (apgaulės, suklydimo, esminės šalių nelygybės ir pan.). Manytina, jog galimybė atsisakyti sutarties esant valios defektams yra svarbi sutartinių teisinių santykių subjekto gynybos priemonė, kadangi asmens valia yra vienas iš esminių sutarties sudarymo elementų. Jeigu sutartinių santykių subjekto valia yra kokiais nors būdais iškraipoma, tokiu atveju sutartis arba atskiros jos sąlygos turėtų būti laikomos negaliojančiomis.

Anot S.Drazdausko, „*diskusija dėl šalių įsipareigojimų lygiavertiškumo, kaip būtino teisėtos sutarties požymio, yra bene tokia pat sena kaip ir pati sutarčių teisė. Tačiau šios diskusijos sprendinys UNIDROIT Principuose yra stebėtinai optimalus. UNIDROIT Principų 3.10 str. (dabar – 3.2.7 str.) buvo pateikta nuostata, kurios analogo nebuvo nei*

⁴¹ AMBRASIENĖ, D., et al. *Lyginamoji sutarčių teisė: Lietuva europiniame kontekste*. Vilnius: Justitia, 2013, p. 13.

vienoje valstybėje. Tinkamai šios nuostatos prasmė gali būti suvokiama tik atsižvelgiant tiek į sutarčių teisės istoriją šiuo aspektu, tiek į UNIDROIT Principų 3.10 str. rengimo eigą.⁴²

UNIDROIT Principai apima dvi skirtingas doktrines pozicijas ir pateikia kompromisinį variantą. Nors doktrinėje yra nuomonių, jog sutartinių įsipareigojimų nelygė yra netoleruotina kaip tokia, tačiau praktikoje gali pasitaikyti atvejų, kai viena šalis prisiėmė ženkliai didesnius įsipareigojimus, negu kita šalis dėl sutarties sudarymą lemiančių šalių socialiniai ryšiai, kurie visiškai pagrindžia bei pateisina tokią disproporciją. Todėl, kaip jau buvo minėta, kiekvienai situacijai yra reikalingas labai individualus vertinimas.⁴³ UNIDROIT Principų 3.2.7 str., įtvirtina kompromisinį variantą ir suderina abi šias idėjas. Vadovaujantis šio straipsnio galutinės redakcijos nuostatomis, pagrindas anuliuoti sutartį yra esminė šalių įsipareigojimų nelygė, tačiau tik tada, kai ji yra nepateisinama (angl. unjustifiable).⁴⁴

Taigi, galimybė atsisakyti sutarties dėl esminės šalių nelygės UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principuose numatyta 3.2.7 straipsnyje – tai yra vienas iš atsisakymo nuo sutarties pagrindų (3 skyrius, antroji dalis). UNIDROIT Principuose esminę sutarties šalių nelygę apibūdinantis terminas – *gross disparity*.

ARTICLE 3.2.7 (Gross disparity)

(1) A party may avoid the contract or an individual term of it if, at the time of the conclusion of the contract, the contract or term unjustifiably gave the other party an excessive advantage. Regard is to be had, among other factors, to

(a) the fact that the other party has taken unfair advantage of the first party's dependence, economic distress or urgent needs, or of its improvidence, ignorance, inexperience or lack of bargaining skill; and

(b) the nature and purpose of the contract.

(2) Upon the request of the party entitled to avoidance, a court may adapt the contract or term in order to make it accord with reasonable commercial standards of fair dealing.

(3) A court may also adapt the contract or term upon the request of the party receiving notice of avoidance, provided that that party informs the other party of its request

⁴² DRAZDAUSKAS, Stasys. *Bendrosios sutarčių teisės vienodinimo įtaka Lietuvos sutarčių teisei*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S), Vilnius, 2008, p. 229.

⁴³ MURPHY, James Bernard. *Equality in Exchange*. American Journal of Jurisprudence. 2002, vol. 47. [interaktyvus] [žiūrėta: 2016 m. lapkričio 10 d.] Prieiga internetu: <<http://sites.dartmouth.edu/jmurphy/files/2013/08/Equality-in-Exchange.pdf> >

⁴⁴ DRAZDAUSKAS, Stasys. *Bendrosios sutarčių teisės vienodinimo įtaka Lietuvos sutarčių teisei*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S), Vilnius, 2008, p. 234.

promptly after receiving such notice and before the other party has reasonably acted in reliance on it. The provisions of Article 3.2.10(2) apply accordingly.

3.2.7 STRAIPSNIS (Esminė šalių nelygybė)

(1) Šalis gali atsisakyti sutarties ar atskiros jos sąlygos, jeigu sutarties sudarymo metu sutartis ar atskira jos sąlyga nepagrįstai suteikė kitai šaliai perdėtą pranašumą. Be kitų aplinkybių, turi būti atsižvelgiama į tai, jog:

(a) viena šalis nesąžiningai pasinaudojo tuo, kad kita šalis nuo jos priklausio, turi ekonominių sunkumų, neatidėliotinių poreikių, veikia neapdairiai, yra neinformuota, nepatyrusi, neturi derybų patirties,

(b) taip pat atsižvelgiant į sutarties prigimtį ir tikslą.

(2) Teisę atsisakyti sutarties ar atskiros jos sąlygos turinčios šalies prašymu, teismas gali sutartį ar atskirą jos sąlygą pakeisti, kad sutartis ar atskira jos sąlyga atitiktų pagrįstus sąžiningos verslo praktikos reikalavimus.

(3) Teismas taip pat gali pakeisti sutartį ar atskirą jos sąlygą ir šalies, gavusios pranešimą apie sutarties atsisakymą, prašymu, jeigu ši šalis po pranešimo gavimo nedelsdama apie savo prašymą teismui pranešė kitai šaliai ir pastaroji sutarties dar neatsisakė. Šiuo atveju turi būti atsižvelgiama ir į Principų 3.13(2) straipsnyje įtvirtintas nuostatas.

Taigi, aptariama UNIDROIT Principų nuostata suteikia teisę šaliai atsisakyti sutarties, jeigu kita šalis jos atžvilgiu turi nepateisinamai didelį pranašumą ir juo pasinaudojusi gavo pernelyg didelės naudos arba tas perdėtas pranašumas negali būti pateisinamas. Galima teigti, kad esminės sutarties šalių nelygybės požymiai yra (i) perdėtas pranašumas, (ii) to pranašumo nepagrįstumas, (iii) pasinaudojimas perdėtu pranašumu bei (iv) perdėto vienos šalies pranašumo egzistavimas sutarties sudarymo metu. Jeigu perdėtas pranašumas atsirado sutarties vykdymo metu, po jos sudarymo, tuomet sprendžiant situaciją reiktų taikyti kitus UNIDROIT Principų straipsnius, pavyzdžiui, *hardship* taisyklę, numatytą Principų 6 skyriuje (sutarties vykdymą sunkinančias aplinkybes, kuriomis laikomi įvykiai, iš esmės pakeičiantys šalių sutartinių prievolių pusiausvyrą, t.y. arba padidinantys vykdymo išlaidas, arba sumažinantys įvykdymo vertę bei atsiradę arba tapę žinomi nukentėjusiajai šaliai jau sudarius sutartį).⁴⁵

⁴⁵ UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. Rome: UNIDROIT, 2010 [interaktyvus] [žiūrėta 2016 m. lapkričio 21 d.] Prieiga per internetą: <http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2010/integralversionprinciples2010-e.pdf>

Įsipareigojimų tarp sutarties šalių disbalansas gali būti nepateisinamas dėl to, kad viena šalis neproporcingai didelį pranašumą įgijo pasinaudojusi kitos šalies silpnumu, pavyzdžiui, nepatyrimu, neatidėliotinais poreikiais, ekonominiais sunkumais, derybinių įgūdžių trūkumu ir kt. Tačiau, vadovaujantis UNIDROIT Principų 3.2.7 straipsniu, galima anuliuoti sutartį ir tais atvejais, kai kitos šalies silpnumu nebuvo pasinaudota, tačiau atsižvelgiant į sutarties prigimtį ir tikslą akivaizdu, kad įgytas perdėtas pranašumas yra nepateisinamas. Anot S.Drazdausko, „*tokia formuluo­­tė leidžia anuliuoti sutartį tada, kai vienos iš šalių įgytas perdėtas pranašumas negali būti niekaip racionaliai paaiškintas, kas reiškia, kad esminė įsipareigojimų nelygybė tokiais atvejais yra savai­me pagrindas pripažinti sutartį negaliojančia.* <...> Tokiu būdu UNIDROIT Principai įtvirtina vyraujančią nuostatą, jog esminė nelygybė turi būti šalinama tik tada, kai nustatoma, kad ji sutartyje atsirado dėl vienos iš sutarties nesąžiningų veiksmų. Tačiau kai nesąžiningumas nėra akivaizdus, bet nėra ir jokių nelygybę paaiškinančių priežasčių, sutartis gali būti anuliuota vien konstatavus esminės nelygybės faktą.“⁴⁶

Perdėto pranašumo sąvoka reiškia, kad net ir nemaža nelygybė (pavyzdžiui, sutarties objekto vertės ir pardavimo kainos neatitikimas), kuri išbalansuoja pusiausvyrą tarp sutarties šalių įsipareigojimų, nėra laikoma pakankamu pagrindu atsisakyti sutarties remiantis šio straipsnio nuostatomis. Taikant esminės šalių nelygybės doktriną, numatytą UNIDROIT Principuose, reikalaujama, kad šalių pusiausvyros neatitikimas būtų toks didelis, jog šokiruotų protingo žmogaus sąmonę.⁴⁷ Taigi, galima teigti, jog nelygybės bei perdėto pranašumo sąvokos yra vertinamosios, kurioms taikomas protingo žmogaus kriterijus. Perdėto pranašumo negalima nustatyti ir įvertinti taikant vien tik matematinius skaičiavimo metodus ar baigtinį kitokių kriterijų sąrašą – kiekviena situacija vertinama individualiai, atsižvelgiant į reikšmingų aplinkybių visumą.⁴⁸ Tačiau reikėtų pažymėti, kad toks subjektyvus vertinimas gali būti ir problema, į sutartinius santykius įnešanti neaiškumo.

Pažymėtina, kad perdėtą pranašumą turinčios šalies gaunama nauda turi būti ne tik neproporcingai didelė, tačiau ir nepateisinama. Tai nustatyti galima taip pat tik atsižvelgus ir įvertinus reikšmingų aplinkybių visumą. Pranašesnė šalis turi pasinaudoti kitos šalies

⁴⁶ DRAZDAUSKAS, Stasys. *Bendrosios sutarčių teisės vienodinimo įtaka Lietuvos sutarčių teisei*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S), Vilnius, 2008, p. 235.

⁴⁷ UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. Rome: UNIDROIT, 2010 [interaktyvus] [žiūrėta 2016 m. lapkričio 21 d.] Prieiga per internetą: <<http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2010/integralversionprinciples2010-e.pdf>>

⁴⁸ UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. Rome: UNIDROIT, 2010 [interaktyvus] [žiūrėta 2016 m. lapkričio 21 d.] Prieiga per internetą: <<http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2010/integralversionprinciples2010-e.pdf>>

silpnumu – pavyzdžiui, sunkia ekonomine padėtimi, kuomet susidaro situacija, kai silpnesnioji šalis yra priversta sudaryti sutartį, arba jos neišprusimu, nepatyrimu ir kt. Taip pat, gali būti vertinamos ir kitokios aplinkybės, pavyzdžiui, vyraujantys verslo etikos standartai ir pan.⁴⁹

UNIDROIT Principų 3.2.7 straipsnio komentaruose atskirai aptartas silpnesnės šalies derybų patirties neturėjimas. Atkreiptinas dėmesys, kad tai negali būti savarankiškas pagrindas atsisakyti sutarties ir vien faktas, jog silpnesnioji šalis neturi derybinių įgūdžių nereiškia, jog kita šalis dėl to įgyja perdėtą pranašumą. UNIDROIT Principų komentaruose yra pateikiama tokia pavyzdinė situacija:

Pardavėjas A, kuris yra automobilių gamyklos savininkas, ketina parduoti pasenusią įrangą pirkėjui B, siekiančiam pradėti savo automobilių gamybos verslą. A pavyksta parduoti prekę už akivaizdžiai per didelę kainą. B, sužinojęs, kad už pasenusią įrangą sumokėjo tokią kainą, už kurią galima įsigyti naują įrangą, turi teisę atsisakyti sutarties dėl esminės šalių nelygybės.⁵⁰

Taikant esminės sutarties šalių nelygybės principą, reikia atsižvelgti ir į sutarties pobūdį bei tikslą, dėl kurio ji buvo sudaryta. Pasitaiko situacijų, kada perdėtas pranašumas yra nepateisinamas, net jeigu naudos gavusi šalis nepasinaudojo kitos šalies silpna derybine pozicija. Tai, kaip jau minėta, gali priklausyti nuo pačios sutarties pobūdžio bei tikslo. Pavyzdžiui, sutarties sąlyga, nustatanti labai trumpą terminą pranešti apie įsigytos prekės ar suteiktos paslaugos trūkumus, gali būti vertinama dvejopai – tiek kaip suteikianti perdėtą pranašumą pardavėjui ar paslaugų teikėjui, tiek kaip nesuteikianti perdėto pranašumo – tai priklauso nuo prekių arba paslaugų pobūdžio. Taip pat, prekybos agento atlyginimas, nustatytas pagal fiksuotą procentinę dalį nuo parduotos prekės arba suteiktos paslaugos kainos, gali būti pateisinamas, jeigu agento indėlis buvo labai svarbus ar esminis arba prekės ar paslaugos kaina nėra pernelyg aukšta. Tačiau toks atlyginimo nustatymas gali atnešti prekybos agentui ir perdėtą pranašumą bei suteikti nepagrįstos naudos, jeigu jo indėlis į sutarties vykdymą buvo labai menkas ir nereikšmingas, ir (arba) prekių ar paslaugų kaina yra labai didelė.⁵¹

⁴⁹ UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. Rome: UNIDROIT, 2010 [interaktyvus] [žiūrėta 2016 m. lapkričio 21 d.] Prieiga per internetą:

<<http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2010/integralversionprinciples2010-e.pdf>>

⁵⁰ UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. Rome: UNIDROIT, 2010 [interaktyvus] [žiūrėta 2016 m. lapkričio 21 d.] Prieiga per internetą:

<<http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2010/integralversionprinciples2010-e.pdf>>

⁵¹ UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. Rome: UNIDROIT, 2010 [interaktyvus] [žiūrėta 2016 m. lapkričio 21 d.] Prieiga per internetą:

<<http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2010/integralversionprinciples2010-e.pdf>>

Sutarties arba atskirų jos sąlygų atsisakymas pagal šį straipsnį reglamentuojamas pagal bendrąsias taisykles, įtvirtintas Principų 3.2.11-3.2.16 straipsniuose. Tačiau atkreiptinas dėmesys, jog, vadovaujantis UNIDROIT Principų 3.2.7 straipsnio 2 dalimi, teisę atsisakyti sutarties turinčios šalies prašymu, teismas gali sutartį pakeisti taip, jog ši atitiktų pagrįstus sąžiningos verslo praktikos reikalavimus. Panašiai, vadovaujantis 3 dalimi, šalis, gavusi pranešimą dėl sutarties atsisakymo iš kitos šalies, taip pat gali teismo reikalauti pakeisti sutartį, tačiau tai turi padaryti nedelsiant, iš karto po tokio pranešimo gavimo ir iki kol kita šalis neatsisakė sutarties. Po tokio pranešimo turinčios šalies prašymo teismui, šalis, turinti teisę atsisakyti sutarties, tokią teisę praranda ir jos pranešimas dėl ketinimo atsisakyti sutarties tampa nebegaliojančiu. Galima teigti, kad UNIDROIT Principai, gina teises ir teisėtus interesus ne vien tos šalies, kurios atžvilgiu yra įgytas nepagrįstai didelis pranašumas, bet ir suteikia tam tikrą teisinę apsaugą pranašumą įgijusiai šaliai, kuri pasireiškia per stipresnės šalies turimą teisę ginčyti kitos šalies atsisakymą nuo sutarties, pateikiant teismui protingumo kriterijus atitinkantį pasiūlymą – prašymą pakeisti sutartį. Jeigu šalys negali susitarti, tuomet teismas turi nuspręsti, ar sutarties reikėtų atsisakyti (ar ji tampa nebegaliojančia), ar sutartį galima pakeisti ir jeigu taip, kokias sąlygas reikia keisti.⁵²

Taip pat reikia paminėti, jog UNIDROIT Principų 3.2.8 straipsnyje nustatyta taisyklė, kai esminę sutarties šalių nelygybę įtakoja tretieji asmenys:

- (1) *Where fraud, threat, gross disparity or a party's mistake is imputable to, or is known or ought to be known by, a third person for whose acts the other party is responsible, the contract may be avoided under the same conditions as if the behaviour or knowledge had been that of the party itself.*
- (2) *Where fraud, threat or gross disparity is imputable to a third person for whose acts the other party is not responsible, the contract may be avoided if that party knew or ought to have known of the fraud, threat or disparity, or has not at the time of avoidance reasonably acted in reliance on the contract.*

Jeigu esminė sutarties šalių nelygybė atsirado dėl trečiųjų asmenų veiksmų, kuriems sutarties šalis patikėjo su sutartimi susijusią atsakomybę, sutarties gali būti atsisakyta tokiais pat pagrindais kaip ir tuo atveju, jei trečiojo asmens elgesys, suteikiantis vienai iš šalių perdėtą pranašumą, priklausytų pačiai šaliai, pasinaudojusiai trečiųjų asmenų pagalba. Taip pat, jeigu esminė nelygybė atsirado dėl trečiųjų asmenų veiksmų, dėl kurių

⁵² UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. Rome: UNIDROIT, 2010 [interaktyvus] [žiūrėta 2016 m. lapkričio 21 d.] Prieiga per internetą: <<http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2010/integralversionprinciples2010-e.pdf>>

kita šalis nėra atsakinga, sutarties galima atsisakyti tuo atveju, jeigu pranašesnė šalis žinojo arba turėjo žinoti apie esminę nelygybę. Šiame straipsnyje nustatytos taisyklės yra skirtos praktikoje pasitaikančioms situacijoms, kuomet trečiasis asmuo buvo įtrauktas arba pats įsikišo į derybų dėl sutarties sudarymo procesą. Straipsnio pirmoji dalis yra skirta situacijoms, kada esminė šalių nelygybė (arba kiti valios defektai) buvo įtakoti trečiojo asmens, dėl kurio veiksmų yra atsakinga kita sutarties šalis. Pavyzdžiui, trečiasis asmuo gali būti sutarties šalies atstovas. Antroje aptariamo straipsnio dalyje reguliuojami atvejai, kai esminė šalių nelygybė įtakojama trečiojo asmens, už kurio veiksmus kita sutarties šalis nėra atsakinga. Atsakomybė už atitinkamus trečiojo asmens veiksmus šaliai gali būti atsirasti tada, kai ši šalis žinojo arba turėjo žinoti apie tokius veiksmus. Pažymėtina, kad pastaruoju atveju gali būti taikoma išimtis – nukentėjusi šalis gali atsisakyti sutarties, jeigu kita šalis nežinojo apie trečiojo asmens įtakotą esminę nelygybę, tačiau nesielgė protingai (kaip priklauso pagal sutarties nuostatas) iki sutarties atsisakymo.⁵³

Taigi, UNIDROIT Principuose įtvirtinta esminė šalių nelygybė yra laikoma situacija, kurios metu sudaryta sutartis arba atskira jos sąlyga suteikia vienai iš šalių nepagrįstai didelį pranašumą kitos šalies atžvilgiu. Todėl UNIDROIT Principai šiuo atveju suteikia nukentėjusiajai (silpnesniajai) šaliai teisę atsisakyti tokios sutarties tiesiog pranešant kitai šaliai apie tokį ketinimą prieš protingą terminą (nedelsiant), nereikalaujant pripažinti sutartį negaliojančia teismo sprendimu.

Dar vienas probleminis aspektas, susijęs su esminės šalių nelygybės instituto įtvirtinimu UNIDROIT Principuose yra tas, jog patys UNIDROIT Principai, kaip minėta, skirti tik tarptautinių komercinių santykių reguliavimui, kurių dalyviai paprastai yra verslo subjektai. Tai reiškia, kad jiems būdinga profesinė kompetencija, todėl verslininkams dažniausiai yra taikomi kitokie elgesio standartai bei vertinimo kriterijai, negu kitiems subjektams. Taigi, galima teigti, kad esminę sutarties šalių nelygybę reglamentuojantis institutas šiems subjektams gali būti pritaikytas pakankamai sunkiai, atsižvelgiant į verslininkų padėtį komerciniuose santykiuose. Manytina, kad savo praktinį pritaikomumą esminės šalių nelygybės doktrina dažniausiai įgyja kalbant apie pavienius vartotojus.⁵⁴ Kita vertus, jeigu sutarties šalys yra verslininkai, tai praktikoje savaime nereikia, kad jie yra lygiaverčiai rinkos dalyviai ir kad stipresnei sutarties šaliai yra

⁵³ UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. Rome: UNIDROIT, 2010 [interaktyvus] [žiūrėta 2016 m. lapkričio 21 d.] Prieiga per internetą:

<<http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2010/integralversionprinciples2010-e.pdf>>

⁵⁴ YILDIRIM, Ahmet Cemil. *Subjective Reasons of Gross Disparity and the Presumption of Professional Competence: A Contradiction in the Lex Mercatoria?*, p. 110. [interaktyvus] [žiūrėta: 2016 m. lapkričio 23 d.] Prieiga per internetą: <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1953173>

sudėtingiau pasinaudoti silpnesniąja. Pavyzdžiui, viena sutarties šalis gali būti patyręs stambus verslininkas, jau daugelį metų veikiantis rinkoje, o kita šalis – jaunas startuolis, dar nespėjęs įsitvirtinti verslo pasaulyje ir pan. Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvoje esminės šalių nelygybės institutas paimtas iš UNIDROIT Principų, galima pateikti Lietuvos teismų praktikos pavyzdį: 2015 m. gegužės 15 d. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas išnagrinėjo bylą kurioje investuotojas prašė pakeisti skolinimo obligacijų apmokėjimui sutartį dėl esminės šalių nelygybės ir nustatyti, kad kreditas pagal šią sutartį investuotojui suteiktas neatlygintinai. Investuotojas, siekdamas pasinaudoti šiuo gynybos būdu, įrodinėjo, kad jis laikytinas silpnesniąja šalimi – vartotoju, kuriam turi būti taikoma papildoma apsauga. LAT konstatavo, jog šiuo atveju nėra pagrindo naudotis pasirinktu teisių gynybos būdu, t.y. nepripažino neprofesionalaus investuotojo vartotoju. Teismas argumentavo, kad tokie sandoriai turi tikslą pirmiausia gauti pelną, o ne tenkinti asmeninius poreikius.⁵⁵

3.3. Esminė šalių nelygybė Lietuvos teisėje pagal UNIDROIT modelį

Esminės sutarties šalių nelygybės institutas yra įtvirtintas ir Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – Civilinis kodeksas) šeštosios knygos 6.228 straipsnyje. Reikėtų paminėti, kad kai kurios Civilinio kodekso normos buvo nukopijuotos arba paimtos ir vėliau modifikuotos iš UNIDROIT Principų. Būtent taip nutiko ir su esminės sutarties šalių nelygybės institutu, kuris Lietuvos sutarčių teisėje yra naujovė.⁵⁶ Šiame darbe esminės sutarties šalių nelygybės Lietuvoje reglamentavimas aptartas dėl to, jog Civilinio kodekso 6.228 straipsnis beveik identiškas UNIDROIT Principų 3.2.7 straipniui. Atitinkamai, aptariama Civilinio kodekso nuostata turėtų būti aiškinama taip pat, kaip ir UNIDROIT Principuose nustatytas esminės šalių nelygybės institutas, todėl yra tikslinga šiek tiek panagrinėti kaip veikia šis institutas praktikoje, bei kaip jį taiko ir aiškina teismai.

6.228 straipsnis. Esminė šalių nelygybė

1. Šalis gali atsisakyti sutarties ar atskiros jos sąlygos, jeigu sutarties sudarymo metu sutartis ar atskira jos sąlyga nepagrįstai suteikė kitai šaliai perdėtą pranašumą. Be kitų aplinkybių, šiais atvejais turi būti atsižvelgiama ir į tai, jog viena šalis nesąžiningai pasinaudojo tuo, kad kita šalis nuo jos priklauso, turi ekonominių sunkumų,

⁵⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2015 m. gruodžio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-702-687/2015, A.K. v. SEB bankas.

⁵⁶ CHORCHRIN, T., LAZAUSKAITĖ, R. *The Doctrine of Laesio Enormis in Lithuanian Contract Law*. Jurisprudencija, 2014, Nr. 21(4), p. 1164.

neatidėliotinių poreikių, yra ekonomiškai silpna, neinformuota, nepatyrusi, veikia neapdairiai, neturi derybų patirties, taip pat atsižvelgiant į sutarties prigimtį ir tikslą.

2. Teisę atsisakyti sutarties ar atskiros jos sąlygos šio straipsnio 1 dalyje numatytais pagrindais turinčios šalies prašymu teismas turi teisę išnagrinėti sutartį ar atskirą jos sąlygą ir jas atitinkamai pakeisti, kad sutartis ar atskira jos sąlyga atitiktų sąžiningumo ir protingus sąžiningos verslo praktikos reikalavimus.

3. Teismas gali pakeisti sutartį ar atskiras jos sąlygas ir šalies, gavusios pranešimą apie sutarties atsisakymą, prašymu, jeigu ši šalis po pranešimo gavimo nedelsdama apie savo prašymą teismui pranešė kitai šaliai ir pastaroji sutarties dar neatsisakė.

Kaip jau minėta, į Lietuvos Respublikos civilinį kodeksą buvo perkelta analogiška nuostata, kokia yra UNIDROIT Principuose, todėl ją aiškinti reikėtų taip pat analogiškai. S.Drazdauskas atkreipė dėmesį į tai, jog Civilinio kodekso komentare neaptartas klausimas, ar vien tik esminė šalių nelygybė gali būti pagrindas pripažinti sutartį negaliojančia, jeigu nebuvo pasinaudota šalies silpnumu. Manytina, kad „atsižvelgiant į argumentaciją dėl UNIDROIT Principų 3.10 str. aiškinimo, esminė nelygybė turėtų būti pagrindas sutartį pripažinti negaliojančia, net jeigu šalies silpnumu nebuvo pasinaudota, tačiau nėra jokių aplinkybių, kurios racionaliai pateisintų nelygybės buvimą sutartyje.“⁵⁷

Taigi, Civilinio kodekso 6.228 straipsnis aiškinamas panašiai, kaip ir atitinkama UNIDROIT Principų nuostata – šaliai suteikiama teisė apskritai atsisakyti sutarties arba tam tikros jos sąlygos, jeigu viena šalis kitos sąskaita įgyja neproporcingai didelį pranašumą (atsiranda didžiulis priešpriešinių įsipareigojimų neatitikimas), gauna neproporcingai didelę, palyginti su jos prievolėmis, naudą, o kita šalis negauna nieko arba jos gaunama nauda yra neproporcingai maža, palyginus su jos prievolėmis. Taip pat kaip ir UNIDROIT Principuose, svarbus Civilinio kodekso 6.228 straipsnio taikymo reikalavimas, jog akivaizdus šalių tarpusavio prievolių neatitikimas turi egzistuoti sutarties sudarymo metu. Jeigu toks neatitikimas atsiranda vėliau – jau sudarius sutartį dėl pasikeitusių aplinkybių, taikomas ne šis, o Civilinio kodekso 6.204 straipsnis (sutartinių įsipareigojimų vykdymas pasikeitus aplinkybėms). Šalių tarpusavio priešpriešinių įsipareigojimų neatitikimas turi būti esminis. Todėl vien faktas, kad tam tikros sąlygos yra palankesnės vienai šaliai, pavyzdžiui, daiktas pirktas mažesne nei rinkos kaina, dar nėra pakankamas pagrindas taikyti esminės šalių nelygybės institutą.⁵⁸

⁵⁷ DRAZDAUSKAS, Stasys. *Bendrosios sutarčių teisės vienodinimo įtaka Lietuvos sutarčių teisei*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S), Vilnius, 2008, p. 236.

⁵⁸ MIKELĖNAS, Valentinas. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė I*. Vilnius: Justitia, 2003, p. 304-305.

Sprendžiant, ar šalių nelygybė esminė, turi būti atsižvelgiama į tam tikras faktines aplinkybes, pavyzdžiui, sutarties rūšį, pobūdį, tikslą, šalių tarpusavio santykius, jų patirtį, elgesį derantis, verslo etikos reikalavimų laikymąsi ir pan. Pavyzdžiui, sudarius komercinę sutartį ir į ją įtraukus tam tikras sąlygas, gali būti nepripažinta, kad yra esminė nelygybė, kadangi verslininkai veikia savo rizika, kaip profesionalai bei turi elgtis apdairiai. Galima pateikti pavyzdį iš Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos:

„Bylą nagrinėję teismai nustatė, kad Sutarties 6 straipsnio 3 dalies sąlyga, numatanti 30 000 Lt baudą nuomotojui prieš terminą nutraukus sutartį, rodo šalių prievolių neatitikimą, viena šalis kitos sąskaita įgyja neproporcingai didelį pranašumą. Sprendžiant, ar šalių nelygybė yra esminė, būtina atsižvelgti į daugelį faktinių aplinkybių: sutarties rūšį, tikslą, šalių patirtį versle ir pan. Tai yra fakto klausimai, kuriuos nustatė pirmosios instancijos teismas, išsamesnė faktų analizė, taikant minėtą teisės normą, atlikta apeliacinės instancijos teismo. Kasacinio skundo argumentai dėl CK 6.228 straipsnio taikymo nepaneigia teismų padarytų išvadų.“⁵⁹

O tuo tarpu, tokias pat sąlygas įtraukus į vartojimo sutartį, gali būti konstatuojama tarp sutarties šalių esant esminę nelygybę. Pažymėtina, kad sutarties šalių nelygybė turi būti ne tik esminė, bet ir nepateisinama.⁶⁰

Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas civilinėje byloje Nr. 3K-3-511/2006 pasisakė:

“Teisėjų kolegija sutinka su kasacinio skundo argumentais, kad byla nagrinėję teismai suabsoliutino sutarties laisvės principą. Sutarties laisvė apima ir laisvę šalims savarankiškai nustatyti jos turinį, išskyrus atvejus, kai tam tikrų sąlygų reikalauja gera moralė ir teisės principai; dėl to, jei ieškovė ir suprato sutarties sąlygas, tai nėra aplinkybė, savaime paneigianti būtinybę tirti ir vertinti sutarties sąlygas pagal geros moralės, lygiateisiškumo, sąžiningumo, protingumo principus. Vadinasi, nagrinėdamas CK 6.228 straipsnio pagrindu pareikštą reikalavimą, teismas turėjo tirti sutartyje nelygiaverčių viena kitai netesybų sąlygų atsiradimo aplinkybes. Atsakovas yra verslo subjektas, viena jo veiklos sričių – žemės sklypų pirkimas ir pardavimas; atsakovo atstovo aiškinimu, tokios sutarties sudarymas atsakovui yra įprastas. Ieškovės teigimu, ji yra mažiau informuota, neturi derybų patirties, ekonomiškai silpnesnė už atsakovą. Sutartį parengė atsakovas, jam nustatytos dešimt kartų mažesnės netesybos nei ieškovei. Ar

⁵⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. balandžio 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-296/2006, B.R. v. uždaroji akcinė bendrovė „Sauluva“.

⁶⁰ MIKELĖNAS, Valentinas. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė* I. Vilnius: Justitia, 2003, p. 305.

*atsakovas nesąžiningai pasinaudojo tuo, kad sudarant preliminarią sutartį jis buvo stipresnioji šalis, vertintina tik teismo posėdyje ištyrus aplinkybes.*⁶¹

Manytina, jog esant esminiam sutarties šalių teisių ir pareigų neatitikimui, būtų nesąžininga, neteisinga ir neprotinga reikalauti vykdyti tokią sutartį.⁶² Todėl nukentėjusi šalis turi teisę pareikšti kitai šaliai vienašališkai atsisakanti sutarties ar tam tikros jos sąlygos. Apie tokį atsisakymą reikia iš anksto pranešti kitai šaliai. Šiuo atveju pagal analogiją taikytina Civilinio kodekso 6.218 straipsnio 1 dalis (pranešimas apie sutarties nutraukimą). Kita šalis, mananti, jog sutarties norima atsisakyti nepagrįstai, turi teisę kreiptis į teismą ir ginčyti sutarties atsisakymo pagrįstumą. Nepalankioje padėtyje atsidūrusi šalis turi pasirinkimo teisę – ar apskritai atsisakyti sutarties, ar tam tikros jos sąlygos, ar prašyti teismo pakeisti sutartį. Teismas, sprenddamas tokius ginčus, gali pakeisti sutartį taikydamas dispozityvias teisės normas, papročius, verslo standartus – pavyzdžiui, nepateisinamai didelę kainą gali pakeisti rinkos kaina.⁶³ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra konstatavęs, kad teismas turi teisę išnagrinėti sutarties sąlygą ir ją atitinkamai pakeisti CK 6.228 straipsnio pagrindu tik esant šalies prašymui ir jai įrodžius šios teisės normos taikymo pagrindus konkrečiu atveju. Teismas *ex officio*, nesant šalių prašymo, negali pakeisti šalių pasirinktų pažeistų teisių gynybos būdų ir konstatuoti esminės šalių nelygybės kaip pagrindo pakeisti šalių laisva valia suderintas sutarties sąlygas.⁶⁴

Galima drąsiai teigti, kad vienas iš geriausių esminės šalių nelygybės instituto aspektų yra tas, kad neteisėtai išnaudota šalis turi teisę atsisakyti sutarties be kreipimosi į teismą. Baimė ar nenoras įsitraukti į teismines procedūras gali būti viena iš nulemiančių priežasčių nukentėjusiai šaliai apsispręsti neginti savo teisių. Esminė sutarties šalių nelygybė yra vienintelis pagrindas, numatytas Civiliniame kodekse, pagal kurį galima atsisakyti nuo sutarties tiesiog pranešant kitai šaliai. Tokios priemonės nebuvimas klaidos, apgaulės ar spaudimo (valios defektų, kurie yra numatyti UNIDROIT Principuose) atveju laikytinas vienu iš Civilinio kodekso trūkumų.⁶⁵

Anot D.Bublienės, Civilinio kodekso 6.228 str. taikomas ir vartojimo sutartims. Taip pat, autorė teigia, jog remiantis CK šiuo straipsniu „<...> *ne kiekvienas ekonominis*

⁶¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. spalio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-511/2006, Ž.M. v. UAB „Eika“.

⁶² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. kovo 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-106/2010, R.J. v. E.Ž.

⁶³ MIKELĖNAS, Valentinas. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė I*. Vilnius: Justitia, 2003, p. 305 – 306.

⁶⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2014 m. balandžio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-206/2014, G.P., N.P. v. akcinė bendrovė DNB bankas.

⁶⁵ CHORCHRIN, T., LAZAUSKAITĖ, R. *The Doctrine of Laesio Enormis in Lithuanian Contract Law*. Jurisprudencija, 2014, Nr. 21(4), p. 1175.

sunkumas, neatidėliotinas poreikis, ekonominis šalies silpnumas, neinformuotumas, nepatyrimas, veikimas neapdairiai, neturėjimas derybų patirties lems kitos šalies pranašumą, be to, akivaizdu, kad šis straipsnis bus taikomas tik tuo atveju, jei viena šalis nesąžiningai pasinaudos kitos šalies tam tikra padėtimi.“ Taigi tikėtina, kad Civilinio kodekso 6.228 str. nebus taikomas tais atvejais, kai atitinkamos šalies silpnumo priežastis bus rinkoje egzistuojančios objektyvios aplinkybės.⁶⁶

Trumpai apibendrinant, Lietuvos Respublikos civilinio kodekso kūrėjai šiame teisės akte įtvirtino *laesio enormis* doktriną taip pat, kaip tai buvo padaryta UNIDROIT Principuose. Daugeliu atveju turi būti nustatyta kvalifikuota *laesio enormis*, t.y. kitos šalies silpnumo išnaudojimas, tačiau retkarčiais atsisakyti nuo sutarties galima ir *pure lesion* pagrindu – tačiau tuomet, kai reikšmingai šalių pusiausvyros disproporcijai nėra jokio pateisinimo. Esminė sutarties šalių nelygė Civiliniame kodekse yra vienintelis atsisakymo nuo sutarties pagrindas, kai tai galima padaryti tiesiog pranešant kitai šaliai. Kiti klasikiniai susitarimo trūkumai (apgaulė, spaudimas arba klaida) į Civilinį kodeksą nebuvo perkelti iš UNIDROIT Principų. Šie pagrindai inkorporuoti į kodekso pirmosios knygos straipsnius. Tačiau sutartis gali būti anuliuota remiantis šiais pagrindais, tik jeigu šiuo klausimu yra teismo sprendimas. Šis keistas požiūris puikiai atspindi nuoseklumo bei sisteminės darnos trūkumą Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse. Kadangi teismų praktikoje nėra jokių įrodymų apie piktnaudžiavimą esminės sutarties šalių nelygės principu, anot T.Chorchin ir R.Lazauskaitės, įstatymų leidėjas turėtų apsvarstyti galimybę į Civilinį kodeksą įtraukti ir nuostatas, leidžiančias atsisakyti sutarties dėl spaudimo, klaidos arba apgaulės.⁶⁷

⁶⁶ BUBLIENĖ, Danguolė. *Silpnės šalies apsaugos principo įgyvendinimas kontroliuojant nesąžiningas vartojimo sutarčių sąlygas*. Jurisprudencija, 2007, Nr. 9(99), p. 44.

⁶⁷ CHORCHRIN, T., LAZAUSKAITĖ, R. *The Doctrine of Laesio Enormis in Lithuanian Contract Law*. Jurisprudencija, 2014, Nr. 21(4), p. 1180-1181.

4. Esminė sutarties šalių nelygybė Europos sutarčių teisės principuose

4.1. Europos sutarčių teisės principų sukūrimo istorija, bruožai ir taikymo sritis

PECL Principai pradėti kurti dar 1980 m. Šie principai buvo privati iniciatyva – juos parengė ir išleido danų profesorius, Kopenhagos verslo mokyklos (*Copenhagen Business School*) profesorius Ole Lando suburta Europos sutarčių teisės komisija, kurią netrukus pradėta vadinti „Lando komisija“.⁶⁸ Pirmoji Principų dalis buvo išleista 1995 m., antroji – 1999 m., trečioji – 2002 m. 2004 metais PECL Principai buvo atnaujinti nauja redakcija. Idėja sukurti Europos sutarčių teisės principus O.Lando kilo po 1974 metais Kopenhagoje įvykusio simpoziumo, skirto Europos Bendrijos tarptautinės privatinės teisės harmonizavimo klausimams. PECL Principai turėjo būti sutarčių teisės harmonizavimo pagrindas Europos Sąjungoje.⁶⁹ Ši dokumentą sudaro neprivalomojo pobūdžio sutarčių teisės taisyklės, kurios pateikiamos kartu su komentarais, paaiškinimais bei pavyzdžiais. Šie principai apima visus pagrindinius sutarčių teisės institutus – sutarčių sudarymą, jų galiojimą, aiškinimą, įsipareigojimų nevykdymą, teisių gynimo būdus, reikalavimo perleidimą, skolos perkėlimą, įskaitymą ir kt. PECL Principai yra puikus *soft law* pavyzdys – jie nėra privalomi ir gali būti naudojami sutarties šalims pasirinkus juos kaip taikytiną teisę, ginčą sprendžiant arbitraže ir kt. Taip pat, vadovaujantis PECL Principais galima aiškinti teisės normas ir nacionaliniuose teismuose. Kadangi Europoje itin daugėja sandorių su *cross border* elementu, t.y. peržengiančių vienos valstybės ribas, šie principai yra išties reikšmingas dokumentas Europos valstybėms.⁷⁰

Anot T.Klimo, „vien PECL egzistavimas turi tam tikrą poveikį. PECL įrodo, kad protingi kompromisai gali būti surandami tarp įvairių ES (ir ne tik ES) šalių teisės normų. Tai, žinoma, paskata norintiems įvesti Europinį sutarčių teisės kodeksą. PECL taip pat veikia ar gali veikti kaip modelis ES valstybės narės šalims, norinčioms priimti reformas sutarčių teisės srityje. Akivaizdu, kad tai ypatingai svarbu Rytų Europos šalims, kuriose tik neseniai buvo atkurta privati nuosavybė ir privatūs, civiliniai santykiai.“⁷¹

⁶⁸ KLIMAS, Tadas. *Europos sutarčių teisės principai*. Apskaitos, audito ir mokesčių aktualijos, 2008, Nr. 22.

⁶⁹ BUSCH, D., et al. *The Principles of European Contract Law and Dutch Law: A Commentary*. The Hague, London, New York: Ars Aequi Libri, Nijmegen & Kluwer Law International, 2002, p. 13-14.

⁷⁰ AMBRASIENĖ, D., et al. *Lyginamoji sutarčių teisė: Lietuva Europiniame kontekste*. Vilnius: Justitia, 2013, p. 12.

⁷¹ KLIMAS, Tadas. *Europos sutarčių teisės principai*. Apskaitos, audito ir mokesčių aktualijos, 2008, Nr. 22.

Sudarinėjant PECL principus, buvo remiamasi keliomis didžiausiomis Europos teisės sistemomis – Anglijos, Prancūzijos, Vokietijos ir kt.⁷²

Kai kurie autoriai vadina sutapimu tai, kad O.Lando suburta Europos sutarčių teisės komisija nebuvo vienintelė iniciatyvinė grupė, kuri ėmėsi tokio pobūdžio sutarčių teisės vienodinimo projekto. Kaip jau buvo aptarta, panašiu metu Romoje, Tarptautinis privatinės teisės unifikavimo institutas (UNIDROIT) ėmėsi rengti UNIDROIT Principus ir 1994 m. juos išleido. Tarp šių dviejų projektų visada egzistavo tam tikra konkurencija, kadangi jie yra labai panašūs tiek savo turiniu, tiek pateikimo forma, taip pat panašūs jų rengimo tikslai (siekis suvienodinti tarptautinę bendrąją sutarčių teisę). Vienas iš reikšmingesnių UNIDROIT ir PECL Principų skirtumų yra jų taikymo sritis. UNIDROIT Principai taikomi tik komercinėms sutartims, kai tuo tarpu PECL Principai gali būti taikomi visoms sutarčių rūšims, pavyzdžiui, vartotojų sutartims ir kt. Taip pat, O.Lando inicijuoti principai geografiniu požiūriu apima tik Europos Sąjungos teritoriją, o UNIDROIT Principai gali būti taikomi tarptautiniu mastu.⁷³ Abi šios kodifikacijos yra neprivalomos sutarčių teisės vienodinimo priemonės (t.y. veikia kaip *soft law* instrumentai). Taip pat, abu dokumentai yra nevalstybinių teisės kodifikavimo iniciatyvų pavyzdys. Tiek UNIDROIT, tiek PECL principų rinkiniai vertinami kaip lanksčios, modernios, nuolat tobulėjančios ir besikeičiančios teisės pavyzdžiai, todėl ne viena valstybė, siekdama modernizuoti savo nacionalinę teisę, perkėlė juos į savo nacionalinius teisės aktus – tarp jų ir Lietuva.⁷⁴

4.2. PECL Principų 4:109 straipsnio aiškinimas ir taikymas

Esminės šalių nelygybės institutas PECL Principuose įtvirtintas 4 skyriaus („Sutarčių galiojimas“) 4:109 straipsnyje:

Article 4:109 (ex art. 6:109) - Excessive benefit or unfair advantage

(1) A party may avoid a contract if, at the time of the conclusion of the contract:

(a) it was dependent on or had a relationship of trust with the other party, was in economic distress or had urgent needs, was improvident, ignorant, inexperienced or lacking in bargaining skill, and

⁷² BUSCH, D., et al. *The Principles of European Contract Law and Dutch Law: A Commentary*. The Hague, London, New York: Ars Aequi Libri, Nijmegen & Kluwer Law International, 2002, p. 5.

⁷³ BUSCH, D., et al. *The Principles of European Contract Law and Dutch Law: A Commentary*. The Hague, London, New York: Ars Aequi Libri, Nijmegen & Kluwer Law International, 2002, p. 15.

⁷⁴ AMBRASIENĖ, D., et al. *Lyginamoji sutarčių teisė: Lietuva europiniame kontekste*. Vilnius: Justitia, 2013, p. 13.

- (b) *the other party knew or ought to have known of this and, given the circumstances and purpose of the contract, took advantage of the first party's situation in a way which was grossly unfair or took an excessive benefit.*
- (2) *Upon the request of the party entitled to avoidance, a court may if it is appropriate adapt the contract in order to bring it into accordance with what might have been agreed had the requirements of good faith and fair dealing been followed.*
- (3) *A court may similarly adapt the contract upon the request of a party receiving notice of avoidance for excessive benefit or unfair advantage, provided that this party informs the party who gave the notice promptly after receiving it and before that party has acted in reliance on it.*

4:109 straipsnis – *Perdėta nauda arba nepagrįstas pranašumas*

- (1) *Šalis gali atsisakyti sutarties, jeigu jos sudarymo metu:*
- (a) *ši šalis buvo priklausoma nuo kitos šalies arba ją siejo su kita šalimi pasitikėjimo santykiai, arba ši šalis turėjo ekonominių sunkumų, neatidėliotinių poreikių, veikė neapdairiai, buvo nepatyrusi, neinformuota arba neturėjo derybų patirties, ir*
- (b) *kita šalis žinojo arba turėjo žinoti apie tai ir, atsižvelgiant į sudaromos sutarties aplinkybes ir tikslą, nesąžiningai pasinaudojo tuo ir užėmė pranašesnę padėtį kitos šalies atžvilgiu arba turėjo nepagrįstos naudos.*
- (2) *Teisė atsisakyti sutarties ar atskiros jos sąlygos turinčios šalies prašymu teismas turi teisę išnagrinėti sutartį ar atskirą jos sąlygą ir jas atitinkamai pakeisti, kad sutartis ar atskira jos sąlyga atitiktų sąžiningumo ir protingus sąžiningos verslo praktikos reikalavimus.*
- (3) *Teismas gali pakeisti sutartį ar atskiras jos sąlygas ir šalies, gavusios pranešimą apie sutarties atsisakymą, prašymu, jeigu ši šalis po pranešimo gavimo nedelsdama apie savo prašymą teismui pranešė kitai šaliai ir pastaroji sutarties dar neatsisakė.*

Reikėtų atkreipti dėmesį, kad Europos sutarčių teisės principų 4:109 straipsnyje įtvirtinta būtent kvalifikuoto *laesio enormis* doktrina – tai reiškia, kad sutarties šaliai suteikiama teisė anuliuoti sutartį, jeigu kita šalis ypatingai nesąžiningai arba gaudama neproporcingai didelį pranašumą pasinaudojo jos silpnumu. Pažymėtina, kad toks požiūris vyrauja daugelyje valstybių, kurios pripažįstą esminės šalių nelygybės doktriną.⁷⁵

⁷⁵ DRAZDAUSKAS, Stasys. *Bendrosios sutarčių teisės vienodinimo įtaka Lietuvos sutarčių teisei*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S), Vilnius, 2008, p. 231-232.

Kaip ir UNIDROIT Principuose, PECL taip pat nustatomi tokie esminės šalių nelygybės požymiai: (i) vienos šalies silpnumas, pasireiškiantis priklausomumu nuo stipresnės šalies, sunkia ekonominė padėtimi, neatidėliotinais poreikiais, neapdairumu, neinformuotumu, nepatyrimu, derybų įgūdžių meturėjimu ir kt., (ii) stipresnė šalis žinojo arba turėjo žinoti apie savo perdėtą pranašumą, ir (iii) perdėtą pranašumą turinti šalis tuo nesąžiningai pasinaudojo. PECL Principų 4:109 straipsnyje atskirai nėra išskiriama nuostata, jog jeigu esminė šalių nelygybė yra nekvalifikuota, nukentėjusi šalis gali atsisakyti sutarties, jeigu kitos šalies perdėtas pranašumas negali būti pateisintas (skirtingai nei UNIDROIT Principuose), tačiau atsižvelgiant į aptariamo straipsnio formuluotę, galima daryti išvadą, kad toks variantas taip pat turėtų būti įmanomas.

Taip pat kaip ir UNIDROIT Principuose, aptariamasis PECL straipsnis numato, kad esminė nelygybė kaip pagrindas atsisakyti sutarties turi egzistuoti sutarties sudarymo metu, o ne atsirasti vėliau. Jeigu ypatingai didelė sutarties šalių įsipareigojimų disproporcija atsiranda sutarties vykdymo metu, tuomet tokiu atveju turi būti taikomos kituose PECL Principuose numatytos taisyklės. Pažymėtina, kad ši PECL nuostata (kaip ir kituose šiame darbe aptariamuose dokumentuose atitinkamos esminę sutarties šalių nelygybę įtvirtinančios nuostatos) nėra skirta balansui tarp šalių įsipareigojimų sureguliuoti – jos paskirtis, pirmiausia, ištaisyti šalies valios trūkumus.⁷⁶

Vadovaujantis PECL Principų 4:109 straipsniu, teismas, jeigu tai įmanoma, gali pakeisti sutartį ar atskirą jos sąlygą sutinkamai su sąžiningumo ir sąžiningos verslo praktikos reikalavimais. Aptariamame dokumente sąžiningumas reiškia atvirumą bei teisingumą – tai yra subjektyvūs kriterijai. Protingumo kriterijų reikėtų aiškinti pagal protingo žmogaus standartą – kaip kitas asmuo elgtųsi tokioje pat situacijoje, būdamas apdairus, rūpestingas, sąžiningas.⁷⁷ Nepaisant to, jog stengiamasi kiek įmanoma tiksliau apibrėžti tokias subjektyvias sąvokas kaip „sąžiningumas“, „protingumas“, „perdėtas pranašumas“ ir kt., taikant esminės šalių nelygybės institutą, lieka nemažai vietos įvairioms interpretacijoms ir labai individualiam situacijos vertinimui.

Dar reikėtų paminėti, kad PECL Principų, UNIDROIT Principų bei DCFR (kuri aptarta kitame šio darbo skyriuje) esminę šalių nelygybę reglamentuojančios nuostatos ypatingai nepalankioje padėtyje atsidūrusiai šaliai suteikia keletą alternatyvų: (i) teisę atsisakyti sutarties, (ii) teisę atsisakyti tam tikrų sutarties sąlygų, (iii) teisę pakeisti sutartį.

⁷⁶ STORME, M. *Freedom of Contract: Mandatory and Non-mandatory Rules in European Contract Law* [interaktyvus] [žiūrėta: 2016 m. lapkričio 21 d.] Prieiga per internetą: <<https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/Storme-Juridica.pdf>>

⁷⁷ AKMAN, P. *The Concept of Abuse in EU Competition Law. Law and Economic Approaches*. West Sussex: Hart Publishing, 2012.

PECL Principuose nėra tiesiogiai numatyta, kad esminė šalių nelygybė daro sutartį negaliojančia, tačiau sistemiškai aiškinant šio dokumento nuostatas, panašu, jog jo sudarytojai būtent tai ir turėjo omenyje. PECL komentare, kalbant apie sutarties atsisakymo pasekmes, vartojami tokie išsireiškimai kaip „setting aside the contract as if it had not been made“. Vadinasi, pagal bendrą taisyklę, iš negaliojančio sandorio neturėtų kilti jokios teisinės pasekmės. Bet pažymėtina, kad taikant PECL 4:109 straipsnį, nukentėjusi šalis gali reikalauti ir nuostolių atlyginimo, jeigu tokių patyrė. Pasekmės kyla tada, kai sutartis jau buvo pradėta vykdyti ir dėl to galėjo atsirasti ta tikrų teisinių padarinių.⁷⁸

Tiek UNIDROIT Principuose, tiek PECL Principuose įtvirtinta esminės šalių nelygybės doktrina sulaukia nemažai kritikos. Kai kurių skeptikų nuomone, teisė atsisakyti sutarties dėl vienos šalies perdėto pranašumo gali įtakoti teisinių santykių subjektų vengimą sudarinėti sutartis arba paskatinti piktnaudžiauti savo teisėmis tokiu atveju, jeigu viena šalis nuspręstų, kad iš sutarties gauna per mažai naudos (atkreiptinas dėmesys, kad esminės šalių nelygybės institutas taikomas ir tada, kai norima atsisakyti individualiai aptartų sutarties sąlygų).⁷⁹

PECL principuose taip pat yra įtvirtintas sutarties laisvės principas, kuris laikomas viena iš svarbiausių sutarčių teisės nuostatų. Šalys pačios turi teisę nusistatyti sutarties turinį bei vykdymo tvarką, apimtį ir kitus iš sutarties kylančius įsipareigojimus. Šalys privalo pasirūpinti, kad sutarties sąlygos būtų suprantamos bei su jomis tinkamai susipažinta.⁸⁰

⁷⁸ ZIMMERMANN, Reinhard. *Restitutio in Integrum : The Unwinding of Failed Contracts under the Principles of European Contract Law, the UNIDROIT Principles and the Avant-projet d'un Code Européen des Contrat*. [interaktyvus] [žiūrėta: 2016 m. lapkričio 21 d.] Prieiga per internetą: <<http://109.168.120.21/siti/Unidroit/index/pdf/X-4-0719.pdf>>

⁷⁹ STORME, M. *Freedom of Contract: Mandatory and Non-mandatory Rules in European Contract Law* [interaktyvus] [žiūrėta: 2016 m. lapkričio 21 d.] Prieiga per internetą: <<https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/Storme-Juridica.pdf>>

⁸⁰ BUSCH, D., et al. *The Principles of European Contract Law and Dutch Law: A Commentary*. The Hague, London, New York: Ars Aequi Libri, Nijmegen & Kluwer Law International, 2002, p. 291.

5. Esminė sutarties šalių nelygybė Bendrojoje pagrindų sistemoje

5.1. Bendrosios pagrindų sistemos sukūrimo istorija, bruožai ir taikymo sritis

Bendrosios pagrindų sistemos projektas (*Draft Common Frame of Reference – DCFR*) yra visiškai nauja Europos Sąjungos teisės vienodinimo priemonė, besiskirianti savo struktūra, taikymo apimtimi ir tikslais nuo UNIDROIT Principų ir PECL Principų. Nepaisant to, jog iki šiol daug diskutuojama dėl DCFR (pažymėtina, kad šis dokumentas taip ir neprisigijo), kaip Europos sutarčių teisės vienodinimo instrumento: jo reguliuojamo objekto, turinio, apimties ir pan., jo, kaip ir kitų privatinės teisės vienodinimo šaltinių (UNIDROIT, PECL principų), reikšmė neabejotina. Šis šaltinis parengtas remiantis išsamiais lyginamaisiais moksliniais tyrimais ir tai yra Europos teisės mokslininkų konsensuso rezultatas, kuris pripažįstamas viena iš priimtinausių priemonių, galinčių pasiūlyti nacionaliniams teismams legitimius, nešališkus ir įtikinančius įvairių problemų sprendimo variantus, užtikrinti teisinių idėjų pliuralizmą ir socialinio teisingumo įgyvendinimą nacionaliniu ir Europos Sąjungos lygiu.⁸¹

Jau ilgą laiką ES rūpinasi Europos sutarčių teise bei jos harmonizavimu. 2001 m. Komunikatu dėl Europos sutarčių teisės, Europos Komisija pradėjo rengti išsamias viešas konsultacijas dėl sunkumų, kuriuos lemia skirtinga valstybių narių sutarčių teisė. Vadovaudamasi surinkta informacija, 2003 m. Komisija pristatė veiksmų planą (angl. *action plan*), siūlydama Europos sutarčių teisės kokybę ir nuoseklumą gerinti sukuriant bendrą principų sistemą, apimančią bendruosius principus, terminiją bei pavyzdines normas. Tokia principų sistema ES teisės aktų leidėjas galėtų vadovautis rengdamas arba keisdamas teisės aktus. 2004 m. Europos Komisija parengė komunikatą dėl Europos sutarčių teisės ir *acquis* peržiūros, kuriuo siūlė priimti Bendrosios pagrindų sistemos dokumentą. Šiame komunikate buvo pateikiami tolesni veiksmai po 2003 metų veiksmų plano, atsižvelgus į suinteresuotų pusių atsiliepimus. Taigi, aptartų dokumentų pagrindu Europos Parlamentas 2006 m. kovo 23 d. priėmė rezoliuciją, kuria pirmą kartą politiniu lygmeniu buvo nuspręsta sukurti Bendrąją pagrindų sistemą. Vėliau Komisija finansavo tarptautinio mokslininkų tinklo, atlikusio parengiamuosius teisinius tyrimus, darbą. Ši tiriamoji veikla buvo užbaigta 2008 m. – jos rezultatai apibendrinti dokumente *Draft*

⁸¹ AMBRASIENĖ, D., et al. *Lyginamoji sutarčių teisė: Lietuva europiniame kontekste*. Vilnius: Justitia, 2013, p. 16.

Common Frame of Reference, kuris paskelbtas kaip mokslo studija. DCFR yra pirmasis politiniu lygiu inspiruotas tokio pobūdžio dokumentas.⁸²

Rengiant minėtą Europos Parlamento rezoliuciją buvo kilę nemažai diskusijų, ar sutarčių teisės vienodinio priemonė turėtų būti privalomo, ar neprivalomo pobūdžio. Galiausiai pasirinktas antrasis variantas, išskiriant tokias dokumento funkcijas: a) DCFR yra priemonė tobulinti esamus ir kurti naujus Europos Sąjungos teisės aktus ir šaltinis Europos Teisingumo Teismui aiškinant sutarčių teisę; b) DCFR yra priemonė nacionalinių teisės aktų leidėjams perkeliant Europos Sąjungos sutarčių teisės direktyvas į nacionalinę teisę; c) kaip pagrindas sukurti standartinių sutarčių sąlygų sąvadą, kurį galėtų naudoti praktikuojantys teisininkai ir jie turėtų UNIDROIT Principų galią; d) kaip modelis kuriant Europos Sąjungos numatytą pasirenkamąją priemonę, kuri reikštų galimą Europos civilinio kodekso kūrimą. Mėginimas derinti Europos sutarčių teisę sulaukė daug diskusijų ir kritikų pastabų. Buvo teigiama, kad vienoda ir visiems privaloma teisė neturėtų jokio kultūrinio, socialinio, ekonominio bei intelektualinio pagrindo, o Europos civilinis kodeksas būtų žingsnis atgal, kadangi būtų pakankamai sunku užtikrinti jo kokybę.⁸³

5.2. DCFR II. – 7:207 straipsnio aiškinimas ir taikymas

Esminės sutarties šalių nelygybės institutas DCFR įtvirtintas II. – 7:207 straipsnyje (*unfair exploitation*):

II. – 7:207: Unfair exploitation

- (1) *A party may avoid a contract if, at the time of the conclusion of the contract:*
- (a) *a party was dependent on or had a relationship of trust with the other party, was in economic distress or had urgent needs, was improvident, ignorant, inexperienced or lacking in bargaining skill; and*
 - (b) *the other party knew or could reasonably be expected to have known this and, given the circumstances and purpose of the contract, exploited the first party's situation by taking an excessive benefit of grossly unfair advantage.*

⁸² Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui „Bendroji Europos pirkimo-pardavimo sutarčių teisė tarpvalstybiniais sandoriams bendrojoje rinkoje palengvinti“, KOM (2011) 636 galutinis, 2011-10-11, p. 6; AMBRASIENĖ, D., et al. *Lyginamoji sutarčių teisė: Lietuva Europiniame kontekste*. Vilnius: Justitia, 2013, p. 14.

⁸³ AMBRASIENĖ, D., et al. *Lyginamoji sutarčių teisė: Lietuva europiniame kontekste*. Vilnius: Justitia, 2013, p. 14.

- (2) *Upon the request of the party entitled to avoidance, a court may if it is appropriate adapt the contract in order to bring it into accordance with what might have been agreed had the requirements of good faith and fair dealing been observed.*
- (3) *A court may similarly adapt the contract upon the request of a party receiving notice of avoidance for unfair exploitation, provided that this party informs the party who gave the notice without undue delay after receiving it and before that party has acted in reliance on it.*

II. 7:207: Nesąžiningas išnaudojimas

- (1) *Šalis gali atsisakyti sutarties, jeigu jos sudarymo metu:*
 - (a) *šalis buvo priklausoma nuo kitos šalies, arba su kita šalimi ją siejo pasitikėjimo santykiai, buvo ekonimiškai nepalankioje padėtyje arba turėjo neatidėliotinių poreikių, veikė neapdairiai, buvo neinformuota, nepatyrusi arba neturėjo derybų patirties; ir*
 - (b) *kita šalis tai žinojo arba pagrįstai galėjo numanyti, atsižvelgiant į sutarties aplinkybes ir tikslą, pasinaudojusi tokia kitos šalies padėtimi bei gavo perdėtą naudą iš ypatingai neteisingo pranašumo.*
- (2) *Šalies, turinčios teisę atsisakyti sutarties prašymu, teismas tam tikrais atvejais gali sutartį pakeisti taip, kad ji atitiktų tokią sutartį, kokia būtų buvusi laikantis geros valios ir sąžiningumo reikalavimų.*
- (3) *Teismas panašiai gali pakeisti sutartį šalies, gavusios pranešimą apie atsisakymą nuo sutarties dėl nesąžiningo pasinaudojimo, prašymu, įsitikinus, jog ši šalis apie tokį prašymą teismui informuos pranešimą pateikusių šalį nedelsiant ir iki tol, kol sutarties dar neatsisakyta.*

Sutarčių teisėje nereikalaujama, kad derantis dėl prekės ar paslaugos tai, ką sutarties šalys perduoda viena kitai, būtų tokios pat vertės. Dar kartą pabrėžtina, kad nors kai kuriose teisės sistemose yra leidžiama atsisakyti sutarties tuo pagrindu, jog kaina yra ženkliai neteisinga, visgi neretai yra laikomasi požiūrio, kad šalys pačios savarankiškai gali nuspręsti, kokia sutarties objekto vertė yra tinkama bei priimtina. Tačiau, daugelyje teisės sistemų atsisakoma pripažinti sutartis, kurių šalys yra ypatingai nelygioje padėtyje dėl vienos iš sutarties šalių silpnumo, bei tuo pat metu dėl kitos šalies sąmoningo pasinaudojimo tokia padėtimi.⁸⁴

⁸⁴ BEALE, Hugh, et al. *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Full edition.* Munich: Sellier European Law Publishers, 2009, p. 507.

DCFR Principų II. – 7:207 straipsnis taip pat įtvirtina esminės sutarties šalių nelygybės principą, kurio formuluotė labai panaši į UNIDROIT Principų 3.2.7 straipsnio formuluotę. Abiejuose dokumentuose esminei nelygybei įvardinti vartojamos skirtingos sąvokos (DCFR Principuose – *unfair exploitation*, o UNIDROIT Principuose – *gross disparity*, o taip pat ir PECL Principuose – *excessive benefit or unfair advantage*), tačiau atskleidžia iš esmės tą patį turinį. DCFR Principų II. – 7:207 straipsnyje numatyta taisyklė, jog sutarties, kuri suteikia vienai šaliai perdėtą pranašumą ir tuo pranašumu buvo nesąžiningai pasinaudota, galima atsisakyti arba ji gali būti modifikuota (pakeista) abiejų šalių prašymu.⁸⁵

DCFR Principuose yra išskiriami keli būtini kriterijai, kuriais remiatas taikytinas šių principų II. – 7:207 straipsnis. Aptariamas straipsnis numato, kad šalis gali atsisakyti sutarties, jeigu sutarties sudarymo metu ji: (i) buvo priklausoma nuo kitos šalies arba su ta šalimi ją siejo pasitikėjimo santykiai; (ii) buvo sunkioje ekonominėje padėtyje arba turėjo neatidėliotinų poreikių; (iii) veikė neapdairiai, buvo neinformuota, nepatyrusi ar neturėjo derybų įgūdžių; ir, (iv) atsižvelgiant į susiklosčiusias aplinkybes bei sutarties tikslą, galima nustatyti, kad kita šalis, pasinaudojusi pirmosios silpnumu, gavo perdėtos naudos arba įgijo ženkliai nepateisinamą pranašumą. Ši DCFR nuostata kritikuojama dėl jos neaiškumo, t.y. nėra pakankamai aišku, kurie kriterijai yra kumuliatyvūs, o kurie alternatyvūs (pavyzdžiui, ar priklausomumas nuo kitos šalies ir sunki ekonominė padėtis yra kumuliatyvūs kriterijai, ar alternatyvūs), bei dėl nenustatymo, kokie konkrečiai požymiai būdingi perdėtai naudai ir ypatingai neteisingam pranašumui (atsižvelgiant į šią kritiką, manytina, jog šios pastabos gali būti taikomos ir atitinkamies esminės šalių nelygybės institutą įtvirtinantiems UNIDROIT bei PECL Principams dėl šių taisyklių turinio panašumo). Nepaisant to, yra aišku, kad taikant DCFR II. – 7:207 straipsnį, kaip ir remiantis PECL bei UNIDROIT Principuose įtvirtinta esminės šalių nelygybės doktrina, turi būti nustatyta kur kas didesnis, negu nežymus vienos šalies pranašumas prieš kitą.⁸⁶ Kaip jau buvo minėta antrame skyriuje, šalių įsipareigojimų disproporcija turi būti tokia, jog šokiruotų protingo žmogaus sąmonę.

Manytina, kad padėtis, kuomet šalis gali atsisakyti sau nenaudingos sutarties tik dėl to, kad nebuvo pakankamai rūpestinga ją sudarant ir tokiam nerūpestingumui nebuvo jokios rimtos priežasties, į sutartinius teisinius santykius įneštų daug neužtikrintumo. Išimtis tokiais atvejais turėtų būti taikoma tik tada, kai šalis savo siekį atsisakyti sutarties gali

⁸⁵ BEALE, Hugh, et al. *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Full edition*. Munich: Sellier European Law Publishers, 2009, p. 507.

⁸⁶ AKMAN, P. *The Concept of Abuse in EU Competition Law. Law and Economic Approaches*. West Sussex: Hart Publishing, 2012.

pagrįsti savo silpnumu, neatidėliotinais poreikiais ir kitomis panašiomis priežastimis. DCFR Principų komentare pažymima, kad esminė sutarties šalių nelygybė gali kilti ir tais atvejais, kai šalis sieja konfidencialūs ar fiduciariniai santykiai ir silpnesnioji šalis, pasikliaudama kita šalimi, prašė jos patarimo – tačiau reikia turėti omenyje, kad vertinant situaciją, į tokią aplinkybę turi būti atsižvelgiama tik tada, kai nukentėjusi šalis sprendimo nepriėmė savarankiškai.⁸⁷

Taip pat nebūtų teisinga suteikti silpnesniajai šaliai teisę atsisakyti sutarties dėl esminės nelygybės tais atvejais, kai perdėtą pranašumą įgijusi šalis nežinojo apie kitos šalies blogesnę padėtį, arba pagrįstai negalėjo to numanyti. Tokiomis aplinkybėmis iš stipresnės šalies nereikėtų reikalauti atsižvelgti į silpnesnės šalies interesus labiau, nei įprastai.⁸⁸

Sprendžiant, koks elgesys pagal DCFR laikytinas nesąžiningu, būtų galima išskirti dvi šios sąvokos kategorijas – sąžiningumas tarp verslininko ir vartotojo (*business to consumer*), bei sąžiningumas tarp verslininkų (*business to business*). Pirmuoju atveju nesąžiningumu reikėtų laikyti verslininko pasiūlytas ar primestas sutarties sąlygas vartotojui, kurios yra ženkliai šiam nenaudingos bei nesuderinamos su sąžiningumo bei geros verslo praktikos reikalavimais. Antruoju atveju nesąžiningumas siejamas su tokiomis sutarties sąlygomis, kurios stipriai nutolusios nuo geros bei sąžiningos verslo praktikos reikalavimų. Taip pat, pažymėtina, kad DCFR, panašiai kaip ir PECL Principai, stokoja kai kurių sąvokų tikslesnių apibrėžimų ar paaiškinimų.⁸⁹

Aptariamasis straipsnis taikomas tada, kai šalies gaunama nauda yra išskirtinai didelė palyginti su „normalia“ panašios rūšies sutarčių verte arba kitokia gaunama atgręžtine nauda. Aplinkybė, kad tam tikrų prekių trūkumas įtakojo tu prekių kainų kilimą, nėra DCFR Principų II. – 7:207 straipsnio taikymo pagrindas, net jeigu staigus kainų kilimas leido kitai sutarties šaliai gauti ypatingai didelį pelną. Pavyzdžiui:

*Dėl užklupusių šalčių ankstyvą vasarą, ženkliai pakilo pomidorų kaina. Asmuo B sutiko įsigyti pomidorų iš asmens A už aukštą kainą. Asmuo B negali atsisakyti sutarties, vadovaudamasis DCFR II. – 7:207 straipsniu, net ir sužinojęs, kad A tuos pomidorus įsigijo už kur kas žemesnę kainą anksčiau ir laikė juos vėsioje parduotuvėje.*⁹⁰

⁸⁷ BEALE, Hugh, et al. *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Full edition.* Munich: Sellier European Law Publishers, 2009, p. 508.

⁸⁸ BEALE, Hugh, et al. *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Full edition.* Munich: Sellier European Law Publishers, 2009, p. 508.

⁸⁹ AKMAN, P. *The Concept of Abuse in EU Competition Law. Law and Economic Approaches.* West Sussex: Hart Publishing, 2012.

⁹⁰ BEALE, Hugh, et al. *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Full edition.* Munich: Sellier European Law Publishers, 2009, p. 508.

Tačiau, jeigu šalis gavo naudos pasinaudojusi kitos šalies neišmanymu arba neatidėliotinais poreikiais tam, kad sudarytų išskirtinai vienai šaliai palankią sutartį, tuomet tokiu atveju aptariamasis DCFR Principų straipsnis bus taikomas. Pavyzdžiui:

Asmuo X, kuris yra neišsilavinęs ir neturi jokios patirties versle, turi šiek tiek nuosavybės. Į jį kreipėsi kitas asmuo Y, kuris pasiūlė nupirkti X priklausančią nuosavybę už ženkliai mažesnę kainą, negu tikroji turto vertė, pasakydamas, kad X privalo apsispręsti greitai, antraip praras šią galimybę. Asmuo X sutinka parduoti savo turtą už Y pasiūlytą neadekvačią kainą su niekuo nepasikonsultavęs. Tokiu atveju X turi teisę atsisakyti sutarties.⁹¹

Arba:

D atostogaudama su šeima užsienyje, pateko į automobilio avariją, kurios metu buvo sunkiai sužeistas jos vyras. Jam skubiai reikėjo medicininės pagalbos, kuri toje vietovėje nebuvo prieinama. V sutiko greitosios pagalbos automobiliu sužeistą vyrą nugabenti iki artimiausios ligoninės, tačiau už tai paprašė atlygio, apytiksliai penkis kartus didesnio, negu įprasta mokėti už tokias paslaugas. D buvo tokia susijaudinusi, jog iš karto sutiko su pasiūlytomis sąlygomis. Šiuo atveju D gali atsisakyti sutarties arba reikalauti sumažinti kainą.⁹²

Pažymėtina, kad DCFR II. – 7:207 straipsnį taip pat galima taikyti ir tais atvejais, kai šalių mainai yra išskirtinai nelygūs sutarties objekto kainos ir vertės atžvilgiu, tačiau perdėtas pranašumas pasireiškia kitokiais būdais. Pavyzdžiui, sutartis gali būti laikoma nesąžininga, jeigu silpnesnė šalis vargiai gali sau leisti įgyti tam tikrą prekę ar pasinaudoti tam tikra paslauga, net jeigu kaina ir nėra nepagrįsta. DCFR Principų komentaruose pateikiama tokia atvejo iliustracija:

Našlė X, kartu su savo vaikais gyvena dideliame, tačiau nušiurusiame name, kurį kaimynas Y jau seniai norėjo įsigyti. X pasikliovė Y patarimais verslo klausimais. Y tai gerai suvokia ir manipuliuoja susiklosčiusia situacija, kad gautų sau naudos: Y įtikina X parduoti savo namą jam. Jis pasiūlo našlei sumokėti už namą rinkos kainą, tačiau nepamini jai fakto, jog už tokią pinigų sumą bus labai sudėtinga susirasti kitą

⁹¹ BEALE, Hugh, et al. *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Full edition.* Munich: Sellier European Law Publishers, 2009, p. 508.

⁹² BEALE, Hugh, et al. *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Full edition.* Munich: Sellier European Law Publishers, 2009, p. 508.

gyvenamąją vietą tose apylinkėse. Taigi, šiuo atveju X turi teisę atsisakyti sutarties dėl esminės nelygybės.⁹³

Atkreiptinas dėmesys, kad pagal DCFR Principų II. – 7:207 straipsnį galimybė atsisakyti sutarties neturėtų būti suteikiama, kai viena šalis įgijo didelį pranašumą lošiant bei panašiais atvejais, kuomet sąmoningai prisiimama rizika dėl galimų nuostolių.⁹⁴

Toliau aptariant teisių gynimo būdus esant esminei šalių nelygybei, pažymėtina, kad DCFR Principai (kaip ir UNIDROIT Principai bei PECL Principai) numato galimybę tokiu atveju keisti sutarties sąlygas. Būtų neprotinga be išimčių visais atvejais paprasčiausiai nevykdyti sutarties, kuomet ji vienai šaliai suteikia itin didelį pranašumą. Praktikoje gali pasitaikyti situacijų, kai silpnesnioji šalis nori, jog sutartis būtų vykdoma, tačiau pakeistomis sąlygomis. Taigi, aptariamo straipsnio 2 dalis numato, kad teismas turi teisę pakeisti sutarties sąlygas. Žvelgiant iš kitos pusės, visiškas sutarties atsisakymas dėl esminės nelygybės gali būti nesąžiningas ir pranašesnės šalies atžvilgiu. Todėl teismas turi galimybę pakeisti tam tikras sutarties sąlygas bet kurios šalies prašymu, jeigu tas prašymas yra pateikiamas nedelsiant ir sutarties dar neatsisakyta. Svarbu pabrėžti, jog teismas, prieš keisdamas sutarties sąlygas, privalo atsižvelgti į visų reikšmingų aplinkybių visumą ir įvertinti, ar sutarties sąlygų pakeitimas yra tinkama priemonė užtikrinti šalių teisėtų interesų apsaugą. Taikant esminės nelygybės institutą, kiekviena situacija turi būti vertinama individualiai. Pavyzdžiui, sutarties sąlygų pakeitimas būtų netinkama šalies teisių gynimo priemonė anksčiau pateiktame pavyzdyje apie našlės X namo pardavimą.⁹⁵

Vadovaujantis tiek UNIDROIT Principuose, tiek PECL Principuose, tiek DCFR Principuose įtvirtintu esminės nelygybės institutu, itin nepalankioje padėtyje esanti sutarties šalis gali ne tik atsisakyti sutarties nesikreipiant į teismą, tačiau ir reikalauti nuostolių atlyginimo. Galimų atlyginti nuostolių dydis yra ribojamas – nuostolių atlyginimas turi atstatyti nukentėjusią šalį į padėtį, buvusią iki sutarties sudarymo, tačiau neturi tapti būdu pasipelnyti.⁹⁶

⁹³ BEALE, Hugh, et al. *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Full edition.* Munich: Sellier European Law Publishers, 2009, p. 509.

⁹⁴ BEALE, Hugh, et al. *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Full edition.* Munich: Sellier European Law Publishers, 2009, p. 509.

⁹⁵ BEALE, Hugh, et al. *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Full edition.* Munich: Sellier European Law Publishers, 2009, p. 509.

⁹⁶ BEALE, Hugh, et al. *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Full edition.* Munich: Sellier European Law Publishers, 2009, p. 509.

6. Esminė sutarties šalių nelygybė Reglamento dėl Europos bendrosios pirkimo pardavimo teisės projekte

6.1. Reglamento dėl Europos bendrosios pirkimo pardavimo teisės projekto sukūrimo istorija, bruožai ir taikymo sritis

Visi ekonominiai sandoriai paprastai sudaromi sutarčių pagrindu, todėl tiek prekybininkai, tiek vartotojai nuolat susiduria su skirtingų normų, kuriomis reglamentuojamas sutarties sudarymas ir (ar) nutraukimas, teisių gynimo būdai įsigijus produktą su trūkumais arba palūkanų už pavėluotus mokėjimus dydis, poveikiu. Dėl to komercinių santykių dalyviai patiria papildomų sunkumų ir sąnaudų, ypač siekiant savo prekes eksportuoti į kitas ES valstybes nares, arba kitose valstybėse narėse teikti paslaugas. O vartotojams dėl minėtų skirtumų yra sudėtingiau pirkti užsienio šalyse (ypatingai perkant internetu). Pažymėtina, kad tarp ES valstybių narių pašalintos dar ne visos prekybos kliūtys, kurios apsunkina vidaus rinkos funkcionavimą – piliečiai bei verslo subjektai ne visada gali visapusiškai naudotis bendrosios rinkos teikiamais privalumais, o ypač galimybe verstis tarpvalstybine prekyba. Viena iš pagrindinių tarpvalstybinės prekybos kliūčių, kaip jau minėta, yra nacionalinių teisės sistemų skirtumai (taip pat reikėtų atkreipti dėmesį į bendrosios ir kontinentinės teisės tradicijų skirtybes).⁹⁷

Europos Komisijos komunikate Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui „Bendroji Europos pirkimo-pardavimo sutarčių teisė tarpvalstybiniam sandoriams bendrojoje rinkoje palengvinti“ teigiama, kad „tarp šalių, kurių teisės sistema kildinama iš bendro šaltinio, pavyzdžiui, bendrosios ar Šiaurės šalių teisės tradicijos, vyksta 40 proc. aktyvesnė dvišalė prekyba nei tarp tokių bendrumų neturinčių šalių. Atsižvelgdama į tai, Europos sutarčių teisei skirtą teisinę priemonę Europos Komisija įtraukė į savo 2011 m. darbo programą ir pirmininko Jose Manuelio Barroso laiške Europos Parlamento pirmininkui Jerzy Buzekui į tai aiškiai atkreipė Europos Parlamento dėmesį. Būtinybė šalinti sutarčių teisės skirtumų keliamas

⁹⁷ Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui „Bendroji Europos pirkimo-pardavimo sutarčių teisė tarpvalstybiniam sandoriams bendrojoje rinkoje palengvinti“, KOM (2011) 636 galutinis, 2011-10-11, p. 2.

*kliūtis visų pirma pripažinta strategijoje Europa 2020 ir daugelyje kitų strateginių ES dokumentų.*⁹⁸

Po išsamaus konsultavimosi su suinteresuotosiomis šalimis, 2011 m. Komisija nusprendė pateikti Europos Parlamento ir Tarybos Reglamento dėl bendrosios Europos pirkimo–pardavimo sutarčių teisės (*Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on a Common European Sales Law*) pasiūlymą. Šis pasiūlymas yra grindžiamas sutarties laisvės principu bei aukšto lygio vartotojų teisių apsauga, taip pat atitinka subsidarumo bei proporcingumo principus. Šį pasiūlymą sudaro priemonių rinkinys, kurį parengė Europos sutarčių teisės ekspertų grupės ir suinteresuotųjų šalių diskusijų forumas. Komisijos pasiūlyme dėl bendrosios Europos pirkimo–pardavimo sutarčių teisės išdėstytos išsamios vienodos sutarčių teisės normos, kuriomis reglamentuojamas visas sutarties gyvavimo laikotarpis – nuo sudarymo iki pasibaigimo. Buvo numatyta, kad šio pasiūlymo normos kaip antroji sutarčių teisės sistema turėtų būti inkorporuota į kiekvienos valstybės narės nacionalinę teisę. „Antroji sistema“ orientuota būtent į tas sutartis, kurios reikšmingiausios tarpvalstybinei prekybai, turi tarpvalstybinį elementą ir į tas, kurių atžvilgiu labiausiai reikia imtis priemonių anksčiau minėtoms kliūtims pašalinti.⁹⁹

Minėtai „antrajai sistemai“ turėtų būti būdingi tokie bruožai: 1) visoms valstybėms narėms bendra sutarčių teisės sistema; 2) neprivaloma teisės sistema – pasirenkama savanoriškai; 3) orientavimasis į pirkimo-pardavimo sutartis; 4) taikymas tik tarpvalstybinėms sutartims; 5) vienodos vartotojų teisių apsaugos normos; 6) išsamios sutarčių teisės normos.¹⁰⁰

Kaip nurodoma Komunikate, *„bendrąja Europos pirkimo–pardavimo sutarčių teise sprendžiamos įmonių ir vartotojų problemos, patiriamos Europos vidaus rinkoje sudarant tarpvalstybinius pirkimo–pardavimo sandorius, t. y. sąnaudos ir teisinis netikrumas. Be to, tai naujoviškas proporcingumo principą atitinkantis sprendimas, nes įmonėms*

⁹⁸ Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui „Bendroji Europos pirkimo-pardavimo sutarčių teisė tarpvalstybiniam sandoriams bendrojoje rinkoje palengvinti“, KOM (2011) 636 galutinis, 2011-10-11, p. 2.

⁹⁹ Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui „Bendroji Europos pirkimo-pardavimo sutarčių teisė tarpvalstybiniam sandoriams bendrojoje rinkoje palengvinti“, KOM (2011) 636 galutinis, 2011-10-11, p. 7.

¹⁰⁰ Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui „Bendroji Europos pirkimo-pardavimo sutarčių teisė tarpvalstybiniam sandoriams bendrojoje rinkoje palengvinti“, KOM (2011) 636 galutinis, 2011-10-11, p. 7-8.

*suteikiama galimybė taikyti naują sistemą paisant valstybių narių teisės tradicijų ir kultūros.*¹⁰¹

Taigi, CESL taikymo sritis yra siauresnė, negu UNIDROIT Principų, PECL Principų ar DCFR. CESL yra dokumentas, daugiausia orientuotas būtent į verslininko (t.t. pardavėjo) ir vartotojo sutartinius santykius (arba abi sutarties šalys gali būti verslininkai, tačiau vienas iš jų privalo atitikti mažos arba vidutinės įmonės kriterijus). CESL 1 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad prekyautojų ir vartotojų sutartims šiuo Reglamentu nustatomos išsamios vartotojų teisių apsaugos normos, kuriomis užtikrinamas aukštas vartotojų teisių apsaugos lygis, stiprinamas vartotojų pasitikėjimas vidaus rinka, o vartotojai skatinami pirkti užsienyje. CESL 7 straipsnyje numatyta, kas yra sutarties šalys šio Reglamento prasme: Bendroji Europos pirkimo–pardavimo sutarčių teisė gali būti taikoma tik tais atvejais, kai prekių pardavėjas arba skaitmeninio turinio tiekėjas yra prekyautojas. Kaip jau minėta, kai visos sutarties šalys yra prekyautojai, bendrąją Europos pirkimo–pardavimo sutarčių teisę galima taikyti tuomet, kai bent viena iš tų šalių yra mažoji arba vidutinė įmonė (mažoji arba vidutinė įmonė yra prekyautojas, kuris turi mažiau nei 250 darbuotojų, ir kurio metinė apyvarta neviršija 50 mln. EUR, ar metinis balansas neviršija 43 mln. EUR).

Aptariamas Reglamentas turėtų būti taikomas pirkimo-pardavimo sutartims, skaitmeninio turinio sutartims ar susijusioms paslaugų sutartims.

6.2. CESL 51 straipsnio aiškinimas ir taikymas

Esminė šalių nelygybė kaip pagrindas atsisakyti sutarties CESL numatyta 51 straipsnyje (*unfair exploitation*):

Article 51

Unfair exploitation

A party may avoid a contract if, at the time of the conclusion of the contract:

(a) that party was dependent on, or had a relationship of trust with, the other party, was in economic distress or had urgent needs, was improvident, ignorant, or inexperienced; and

¹⁰¹ Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui „Bendroji Europos pirkimo-pardavimo sutarčių teisė tarpvalstybiniam sandoriams bendrojoje rinkoje palengvinti“, KOM (2011) 636 galutinis, 2011-10-11, p. 12.

(b) the other party knew or could be expected to have known this and, in the light of the circumstances and purpose of the contract, exploited the first party's situation by taking an excessive benefit or unfair advantage.

51 straipsnis

Piktnaudžiavimas

Šalis gali nuginčyti sutartį, jeigu sutarties sudarymo momentu:

a) ta šalis buvo priklausoma nuo kitos šalies arba jas siejo pasitikėjimo santykiai, ji turėjo ekonominių sunkumų arba neatidėliotinių poreikių, buvo neapdairi, nežinojo arba stokojo patirties ir

b) kita šalis tai žinojo arba turėjo žinoti ir, atsižvelgdama į aplinkybes ir sutarties tikslą, piktnaudžiavo pirmosios šalies padėtimi įgydama didelę naudą arba nesąžiningą pranašumą.

CESL 51 straipsnis įtvirtina principą, jog sutarties, kuri suteikia vienai šaliai perdėtą pranašumą ir silpnesnioji šalis yra išnaudojama, galima atsisakyti. Taigi, CESL taip pat įtvirtinta kvalifikuotos esminės šalių nelygybės doktrina – stipresnioji šalis turi išnaudoti silpnesnę šalį, siekdama gauti naudos iš savo perdėto pranašumo. Pažymėtina, kad pagal CESL nuostatas, esminės sutarties sąlygos (t.y. koks turėtų būti sutarties turinys), o taip pat ir kaina nėra teisinio reguliavimo dalykas. Jeigu pirkimo-pardavimo sutartis numato neadekvačią kainą, CESL siūloma teisių gynimo priemonė yra *laesio enormis* principas, įtvirtintas šio dokumento 51 straipsnyje. *Laesio enormis* pagal CESL 51 straipsnį taikoma tik labai kraštutiniais atvejais, kada egzistuoja itin didelis šalių išpareigojimų disbalansas.¹⁰²

Aptariamo straipsnio turinys panašus į UNIDROIT Principuose, DCFR ir PECL Principuose numatytas nuostatas dėl esminės šalių nelygybės. CESL kaip atskiras šalies silpnumo požymis nešskirtas derybų patirties neturėjimas, tačiau manytina, jog šis sąrašas yra nebaigtinis, todėl tai neturėtų būti problema. Kaip ir kituose aptartuose dokumentuose, CESL numato, kad esminė šalių nelygybė turi egzistuoti sutarties sudarymo metu, perdėtą pranašumą įgijusi šalis turi pasinaudoti kitos šalies silpnumu, t.y. jos sunkia ekonomine padėtimi, neapdairumu, nepatyrimu, neatidėliotinu poreikiu sudaryti tam tikrą sutartį ir kt., tam, kad gautų naudos sau. Taip pat, vertinant situaciją, reikia atsižvelgti ir į sutarties tikslą bei sudarymo aplinkybes – tam, kad sutarties būtų

¹⁰² WAGNER, A., et al. *The Proposal for a Regulation on a Common European Sales Law: focus on the remedies provisions. Note.* 2012, p. 15. [interaktyvus] [žiūrėta: 2016 m. lapkričio 21 d.] Prieiga per internetą: <[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2012/462458/IPOL-JURI_NT\(2012\)462458_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2012/462458/IPOL-JURI_NT(2012)462458_EN.pdf)>

galima atsisakyti, turi egzistuoti neadekvatus santykis tarp sutarties tikslo ir naudojamų priemonių šiam tikslui pasiekti.¹⁰³ Taigi, būtinosios sąlygos, kad šalis, atsidūrusi nepalankioje padėtyje galėtų atsisakyti sutarties, vadovaudamasi CESL 51 straipsnio nuostatomis, yra šios: (i) viena iš šalių yra nepalankioje padėtyje – priklausoma nuo kitos šalies, ją su kita šalimi sieja pasitikėjimo santykiai, ji yra sunkioje ekonominėje padėtyje (pavyzdžiui, finansiniai sunkumai arba neatidėliotini poreikiai), yra nepatyrusi, veikia neapdirbama arba neišprususi; (ii) perdėtą pranašumą turinti šalis piktnaudžiavo pirmosios šalies padėtimi įgydama didelę naudą arba nesąžiningą pranašumą; ir (iii) siekdama naudos, stipresnė šalis žinojo arba turėjo žinoti, kokia yra kitos šalies padėtis. Taip pat, nukentėjusi šalis turi teisę į patirtų nuostolių kompensaciją.¹⁰⁴

Teigiama, kad perdėta nauda, CESL 51 straipsnio prasme, yra gaunama iš neadekvataus sutarties objekto kainos ir vertės skirtumo, pavyzdžiui, kai prekė parduodama už ypatingai menką pinigų sumą. Tačiau, vertinant situaciją, nederėtų apsiriboti vien tik fakto dėl neadekvačios sutarties kainos nustatymu – reikia įvertinti ir tai, kokią nematerialią naudą šalys gauna iš sutarties.¹⁰⁵

Atkreiptinas dėmesys į vieną iš esminių skirtumų CESL įtvirtintos esminės šalių nelygybės nuo UNIDROIT Principuose, PECL Principuose ir DCFR nustatytų atitinkamų taisyklių – CESL esminės sutarties šalių nelygybės atveju numato tik vieną teisių gynimo priemonę – atsisakymą nuo sutarties (t.y. nukentėjusi šalis gali nugincyti sutartį). Reglamentas nesuteikia galimybės tokiu atveju sutartį ar atskiras jos sąlygas pakeisti.¹⁰⁶ Toks sprendimas nepalikti sutarties šalims alternatyvos yra pakankamai stebėtinai ir nelabai suderinama su *favor contractus* principu, kuris taip pat įtvirtintas CESL. Galbūt CESL sudarytojai tokį sprendimą priėmė remdamiesi pirkimo-pardavimo sutarčių specifiška ir subjektų, kuriems turėtų būti taikomas šis Reglamentas, ypatumais. Tačiau, atsižvelgiant į tai, kad CESL II priede numatyta, jog sutarties sąlygų keitimas galimas dėl netinkamo jos vykdymo (pavyzdžiui, gavus prekę su trūkumais arba pristatyta ne taip, kaip buvo sutarta, galima reikalauti sumažinti kainą ir pan.), manytina, kad ir esminės

¹⁰³ DANNEMANN, G., VOGENAUER, S. *The Common European Sales Law in Context. Interactions with English and German Law*. Oxford: Oxford University Press, 2013, p. 404.

¹⁰⁴ Comparative Table between the existing *acquis* provisions and the corresponding provisions of the proposal on a Common European Sales Law [interaktyvus] [žiūrėta: 2016 m. lapkričio 21 d.] Prieiga internete: <http://ec.europa.eu/justice/contract/files/comparative_table_-_final_version_en.pdf>

¹⁰⁵ DANNEMANN, G., VOGENAUER, S. *The Common European Sales Law in Context. Interactions with English and German Law*. Oxford: Oxford University Press, 2013, p. 405.

¹⁰⁶ DANNEMANN, G., VOGENAUER, S. *The Common European Sales Law in Context. Interactions with English and German Law*. Oxford: Oxford University Press, 2013, p. 406.

šalių nelygybės egzistavimas sutarties sudarymo metu neturėtų būti kliūtis keisti sutartį ar atskirą jos sąlygą.¹⁰⁷

Įtvirtinant CESL Reglamente esminės sutarties šalių nelygybės institutą, buvo remiamasi ES valstybių narių nacionalinės teisės nuostatomis ir išnagrinėta, kaip ši doktrina taikoma valstybėse narėse. Išnagrinėjus surinktą informaciją, buvo siekiama priimti optimaliausią sprendimą, kadangi ES narių nacionalinės teisės normos, reglamentuojančios esminę šalių nelygybę, yra ganėtinai skirtingos. Pavyzdžiui, Rumunijoje atsisakyti sutarties dėl kitos šalies įgyto perdėto pranašumo galima tik tuo atveju, kai patirti nuostoliai viršija pusę nustatytos sutarties kainos. Taip pat, kai kuriose valstybėse narėse apskritai nėra numatyta galimybės atsisakyti sutarties dėl išnaudojimo pasinaudojant kitos šalies silpnumu, o kitose teikiama pirmenybė sutarties ar atskirų jos sąlygų pakeitimui.¹⁰⁸ Taigi, atsižvelgiant į tai, kad ES teritorijoje daugėja sutarčių su tarpvalstybiniu elementu bei pirkimo-pardavimo sutarčių, sudaromų internetu, buvo tikslinga harmonizuoti skirtingas nacionalinės teisės nuostatas, taip siekiant užtikrinti civilinių teisinių santykių subjektų apsaugą.

¹⁰⁷ Proposal for a Regulation Of the European Parliament and of the Council on a Common European Sales Law, 2011/0284 (COD), adopted on 11 October 2011 by the European Commission [interaktyvus] [žiūrėta: 2016 m. lapkričio 8 d.] Prieiga per internetą:< <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0635:FIN:en:PDF>>

¹⁰⁸ Comparative Table between the existing *acquis* provisions and the corresponding provisions of the proposal on a Common European Sales Law [interaktyvus] [žiūrėta: 2016 m. lapkričio 21 d.] Prieiga internete: http://ec.europa.eu/justice/contract/files/comparative_table_-_final_version_en.pdf

7. Esminės sutarties šalių nelygybės ir kitų sutarčių teisės principų *soft law* sutarčių teisės šaltiniuose santykis

Praktikoje pasitaiko įvairių situacijų, kuomet sutartimi pažeidžiamos vienos jo šalies ar trečiųjų asmenų teisės bei teisėti interesai, todėl įstatymų leidėjas numato įvairius sandorių negaliojimo pagrindus. Pavyzdžiui, sandoris gali būti sudarytas suklydus, dėl prievartos (spaudimo), grasinimo ir pan. – tai yra sandorių negaliojimo pagrindai, kurie skirti apginti sąžiningų asmenų interesus bei teises nuo neteisėtų veiksmų. Pasak V.Mikelėno, „*tokiais atvejais civilinės apyvartos stabilumas (viešasis interesas) aukojamas sąžiningos sandorio šalies ar trečiojo asmens interesų apsaugos (privataus intereso) labui.*“¹⁰⁹ Esminė sutarties šalių nelygybė yra pagrindas silpnajai sutarties šaliai atsisakyti sutarties ar atskirų jos sąlygų, arba reikalauti sutartį pakeisti taip, kad ji atitikrų sąžiningos dalykinės praktikos reikalavimus. Kai kurie teisės teoretikai teigia, kad esminės šalių nelygybės principas nesuderinamas su sutarties laisvės ar *favor contractus* principais, todėl šios doktrinos taikymo reikėtų atsisakyti. Tačiau manytina, kad civiliniuose teisiniuose santykiuose visada reikia ieškoti kiek įmanoma teisingesnės subjektų teisių bei teisėtų interesų pusiausvyros ir kartais tam, kad ją užtikrinti, reikia pirmenybę teikti vienam principui prieš kitą. Todėl būtų tikslinga aptarti esminės šalių nelygybės instituto santykį su kai kuriais svarbiausiais sutarčių teisės principais, įtvirtintais UNIDROIT Principuose, PECL Principuose, DCFR ir CESL, bei ištirti kaip šios nuostatos koreliuoja tarpusavyje.

7.1. Esminė sutarties šalių nelygybė ir sąžiningumo principas

V.Mikelėnas teigia, kad jau nuo senų laikų buvo pabrėžiama sąžiningumo svarba sutartiniuose santykiuose ir tai, be abejonės, darė didžiulę tiesioginę įtaką šiuolaikinei sutarčių teisei. Pasak autoriaus, „*sutartis nėra grynai teisinis reiškinys ir jos institutas apima tiek moralinius, tiek teisinius aspektus.*“¹¹⁰ Sąžiningumo ir moralės aspektas yra svarbus sutarčių teisėje – amoralus asmens elgesys pažeidžia ne tik nerašytus geros moralės principus, bet ir prieštarauja pagrindiniams teisės principams. Todėl, anot V.Mikelėno, sutarčių teisė negali toleruoti nesąžiningumo esant sutartiniams santykiams.

¹⁰⁹ MIKELĖNAS, Valentinas. *Sandorių negaliojimo instituto taikymas teismų praktikoje*. Justitia, 2006, Nr. 4 (62), p. 7.

¹¹⁰ MIKELĖNAS, Valentinas. *Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija*. Vilnius: Justitia, 1996, p. 22.

Reikalavimą elgtis sąžiningai pripažįsta visų valstybių sutarčių teisė, tačiau šio principo taikymo ribos skirtingose valstybėse yra nevienodos.¹¹¹

DCFR III. – 1:103 straipsnyje asmeniui yra numatoma pareiga elgtis sąžiningai vykdant prievolę, įgyvendinant teisę į įvykdymą, pasitelkiant teisės gynimo būdą arba įgyvendinant teisę nutraukti prievolės vykdymą ar sutartinius santykius.

I.–1:103: Good faith and fair dealing

(1) The expression “good faith and fair dealing” refers to a standard of conduct characterised by honesty, openness and consideration for the interests of the other party to the transaction or relationship in question.

(2) It is, in particular, contrary to good faith and fair dealing for a party to act inconsistently with that party’s prior statements or conduct when the other party has reasonably relied on them to that other party’s detriment.

I.–1:103: Sąžiningumas ir sąžininga dalykinė praktika

(1) Sąžingumas ir sąžininga dalykinė praktika reiškia elgesio standartą, pasižymintį atvirumu, aiškumu bei atsižvelgimu į kitos šalies interesus.

(2) Sąžiningumui ir sąžiningai dalykinei praktikai priešingas elgesys yra tada, kai šalis elgiasi nesuderinamai su savo ankstesniais pareiškimais, arba sukėlė kitai šaliai žalos, pasinaudodama jos pasitikėjimu.

Taip pat, UNIDROIT Principų 1.7 straipsnis numato, kad kiekviena šalis privalo veikti, atsižvelgdama į sąžiningumo ir sąžiningos dalykinės praktikos tarptautinėje prekyboje reikalavimus ir šalys negali šios pareigos atsisakyti (reikia paminėti, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad šalys negali susitarti dėl šios pareigos netaikymo arba riboto taikymo).¹¹² UNIDROIT Principų komentare nurodoma, kad sąžiningumo principas yra vienas iš pamatinių tarptautinių komercinių sutarčių principų. Tipinis sąžiningumo principo pažeidimo pavyzdys yra piktnaudžiavimas savo teisėmis (laikomas piktavališkas šalies elgesys, kai šalis įgyvendina savo turimą teisę vien tam, kad sukeltų

¹¹¹ MIKELĖNAS, Valentinas. *Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija*. Vilnius: Justitia, 1996, p. 41.

¹¹² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2013 m. lapkričio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-442/2013, Siemens Osakeyhtiö v. uždaroji akcinė bendrovė HNIT-BALTIC.

nuostolių kitai šaliai, siekdama turimos teisės paskirčiai priešingų tikslų, arba kai teisės įgyvendinimas nėra proporcingas siekiamam rezultatui¹¹³). Pavyzdžiui:

Asmuo A išsinuomoja iš asmens B patalpas su ketinimu atidaryti ten restoraną. Vasaros laikotarpiu A pastato keletą stalelių lauke, neperžengdamas B nuosavybės ribų. Dėl naktimis keliamo A klientų triukšmo lauke, B patiria sunkumų ieškodamas gyventojų butams, esantiems tame pačiame pastate. B piktnaudžiautų savo teisėmis, jeigu vietoje prašymo neaptarnauti klientų lauke naktimis, apskritai uždraustų A klientus aptarnauti prie lauko stalelių.¹¹⁴

UNIDROIT Principų 1.7 str. įtvirtintas sąžiningumo principas pats savaime neturi konkretaus turinio ir kaip bendroji idėja yra išskaidytas daugelyje kitų UNIDROIT Principų straipsnių (kadangi, anot S.Drazdausko, numačius piktnaudžiavimą teise kaip savarankišką taisyklę galėtų kilti praktinių problemų dėl jos konkurencijos su bendruoju sąžiningumo principu).¹¹⁵ Galima teigti, kad sąžiningumo principas yra inkorporuotas ir į esminės sutarties šalių doktriną, kadangi pasinaudojimas kitos šalies silpnumu siekiant gauti sau naudos akivaizdžiai yra nesąžiningas elgesys, įtakojantis sutartinių santykių nestabilumą bei subjektų neužtikrintumą. Pažymėtina, kad PECL Principų 1:201 str. yra pateikiama beveik identiška UNIDROIT 1.7 straipsniui pareiga elgtis sąžiningai ir laikytis sąžiningos dalykinės praktikos.

CESL 2 str. taip pat įtvirtintas sąžiningumo principas:

Sąžiningumo ir sąžiningos dalykinės praktikos principas

1. Kiekviena šalis privalo veikti vadovaudamasi sąžiningumo ir sąžiningos dalykinės praktikos principu.

2. Šios pareigos pažeidimas gali užkirsti kelią ją pažeidusiai šaliai naudotis arba remtis teise, teisių gynimo priemonėmis arba gynyba, kuriomis ji būtų galėjusi naudotis sutarties nepažeidusi, arba užtraukti atsakomybę už pažeidimu kitai šaliai padarytą žalą.

3. Šalys negali netaikyti šio straipsnio nuostatų arba apriboti ar pakeisti jų poveikio.

Aiškinamojoje CESL dalyje numatyta, kad „kadangi tam tikros normos yra speciali bendrojo sąžiningumo ir sąžiningos dalykinės praktikos principo išraiška, jos turėtų būti viršesnės už bendrąjį principą“¹¹⁶

¹¹³ DRAZDAUSKAS, Stasys. *Sąžiningumo principas Lietuvos sutarčių teisėje*. Teisė. 2007, Nr. 65, p. 9.

¹¹⁴ UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. Rome: UNIDROIT, 2010 [interaktyvus] [žiūrėta 2016 m. lapkričio 21 d.] Prieiga per internetą:

<<http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2010/integralversionprinciples2010-e.pdf>>

¹¹⁵ DRAZDAUSKAS, Stasys. *Sąžiningumo principas Lietuvos sutarčių teisėje*. Teisė. 2007, Nr. 65, p. 9.

¹¹⁶ Proposal for a Regulation Of the European Parliament and of the Council on a Common European Sales Law, 2011/0284 (COD), adopted on 11 October 2011 by the European Commission [interaktyvus] [žiūrėta:

Akivaizdu, kad visuose aptariamuose dokumentuose sąžiningumo principo turinys iš esmės tas pats ir manytina, kad kitaip ir neturėtų būti dėl universalaus šio principo pobūdžio. Paanalizavus tiek sąžiningumo principo, tiek esminės sutarties šalių nelygybės principo turinį, darytina išvada, kad esminės šalių nelygybės doktrina įgyvendina sąžiningumo principą bei jį papildo.

Pažymėtina, kad net kodifikuotos (kontinentinės) teisės valstybėse teismai neišvengiamai kuria teisę bei plėtoja teisės normas. Dėl to, anot S.Drazdausko, „<...> *šiuolaikinės teisės teoretikai ima apskritai abejoti sąžiningumo principo, kaip normatyvinės teisinės konstrukcijos, reikalingumu ir net egzistavimu bei sąžiningumo doktriną laiko priedanga, kuria maskuodamiesi teismai iš tikrųjų plėtoja ir kuria teisę.*“¹¹⁷ Greičiausiai tai galėtų būti viena iš priežasčių, kodėl sutarčių *soft law* šaltiniuose sąžiningumo principo turinys nėra konkretizuojamas ir atsiskleidžia kitų nustatytų principų visumoje, tarp jų ir esminės šalių nelygybės. Remiantis UNIDROIT Principuose, PECL principuose, DCFR ir CESL įtvirtinto kvalifikuotos esminės sutarties šalių nelygybės principo požymiais, galima daryti išvadą, jog esminė sutarties šalių nelygybė nelaikytina nesąžiningumu pati savaime šių laikų kontekste. Tačiau jeigu savo perdėtu pranašumu pasinaudojama siekiant naudos – šioje vietoje atsiranda sąžiningumo principo pažeidimas tiek teisine, tiek moraline prasme. S.Drazdauskas padarė įdomų pastebėjimą, jog „<...> *labiausiai šiandien trūksta suvokti sąžiningumo principą ne kaip bendriausią taisyklę, taikytiną vos ne kiekvienoje byloje, o kaip esamų taisyklių išimtį, taikytiną tik tada, kai esamos teisės normos siekiant sąžiningo sprendimo turi būti papildytos ar pakoreguotos jas taikant. Būtent toks požiūris yra istoriškai pagrįstas. Daugelyje Europos valstybių sutarčių teisėje sąžiningumo principas yra būtent tas įrankis, kuris leidžia riboti šalių autonomiją (sutarties laisvę) tada, kai prioritetas turi būti teikiamas solidarumui, lojalumui, pasitikėjimo apsaugai, poreikiu atsižvelgti į kitos šalies interesus.<...> Tai, kad UNIDROIT Principų nuostatos, įtvirtinančios standartinių sąlygų sąžiningumo kontrolę, esminę šalių nelygybę, esminį aplinkybių pasikeitimą, yra grindžiamos sąžiningumo principu, primena šių taisyklių kilmę kodifikuotose teisės sistemose. Daugelis jų atsirado būtent papildant arba koreguojant rašytinę teisę remiantis sąžiningumo principu. Kadangi UNIDROIT Principai inkorporuoja daugelį modernių taisyklių, kildinamų iš sąžiningumo principo, ir jos yra perkeltos į Lietuvos civilinį kodeksą, poreikis taikyti*

2016 m. lapkričio 8 d.] Prieiga per internetą:< <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0635:FIN:en:PDF>>

¹¹⁷ DRAZDAUSKAS, Stasys. *Sąžiningumo principas Lietuvos sutarčių teisėje*. Teisė. 2007, Nr. 65, p. 5.

*sąžiningumo principą tam, kad būtų konkrečioje situacijoje tinkamai pritaikytos esamos taisyklės jas atitinkamai modifikuojant šiuo metu nėra didelis.*¹¹⁸

Sąžiningumo principas tapo vienu iš kertinių sutarčių teisės principų. Tačiau, anot D.Bublienės, šis principas tarsi turi du aspektus. Pirma, jeigu sąžiningumo principo turinį suvoktume kaip sutarties laisvę (šalių autonomiją), tuomet sutarčių teisėje neliks vietos silpnesnės šalies apsaugos principui. Tačiau, jeigu sąžiningumo principas būtų vertinamas kaip priemonė sutarties šalių derybinei galiai subalansuoti, sąžiningumo principas reikštų silpnesnės šalies apsaugą ir sutarties laisvės principo apribojimą.¹¹⁹ Taigi, esminės šalių nelygybės doktrinos pagalba iš dalies yra mėginama subalansuoti šalių derybinę galią (tačiau pabrėžtina, jog esminės šalių nelygybės instituto svarbiausias tikslas yra užkirsti kelią sutarčių, sudarytų esant valios defektams, vykdymą) – tokiu būdu pasireiškia sąžiningumo principas.

Kai kurie komentatoriai mano, kad sutartinis sąžiningumas reiškia adekvatumą mainuose (pagrįsta mainų objekto vertė), turėdami omenyje, kad sutarties šalių pusiausvyra neturi būti išbalansuota ir sutartis negali būti palanki tik vienai jos šaliai. Tačiau nustatyti, kada sandoris (mainai) yra „adekvatus“ ir kada sutarties sąlygos yra tokios „vienpusės“, jog sutartis galėtų būti laikoma nesąžininga, yra ganėtinai sudėtinga. Tokiam sutarties adekvatumo vertinimui reikėtų tam tikros specialios priemonės, kurios pagalba būtų galima pamatuoti kiekvienos iš sutarties šalių gaunamą naudą. Tačiau praktikoje tai padaryti yra labai sudėtinga, o galbūt ir neįmanoma, ypačingai tada, kai vertė yra subjektyvi ir neapskaičiuojama matematiniais metodais.¹²⁰ D.Bublienė taip pat teigia, kad pakankamai sudėtinga sąžiningumą reglamentuojančias nuostatas įgyvendinti Europos Sąjungos ar platesniu mastu priimant reguliacinio pobūdžio dokumentą, nors laikosi nuomonės, kad sąžiningumo principas vis tik turi būti įgyvendinamas įtvirtinant silpnesnės šalies apsaugos principą.¹²¹

Sąžiningumo bei teisingumo principai leidžia ne tik pripažinti negaliojančiomis sutartis (arba tokių sutarčių atsisakyti), sudarytas apgaule, grasinant ar pasinaudojant susiklosčiusiomis sunkiomis kitai šaliai aplinkybėmis (t.y. perdėtu vienos šalies pranašumu esminės šalių nelygybės atveju), bet ir kontroliuoti jau sudarytas sutarties sąlygas. Pavyzdžiui, bendrojoje teisėje teismai sukūrė neteisingų (*unconscionable*)

¹¹⁸ DRAZDAUSKAS, Stasys. *Sąžiningumo principas Lietuvos sutarčių teisėje*. Teisė. 2007, Nr. 65, p. 7-8.

¹¹⁹ BUBLIENĖ, Danguolė. *Silpnesnės šalies apsaugos principo įgyvendinimas kontroliuojant nesąžiningas vartojimo sutarčių sąlygas*. Jurisprudencija, 2007, Nr. 9(99), p. 43.

¹²⁰ AKMAN, P. *The Concept of Abuse in EU Competition Law. Law and Economic Approaches*. West Sussex: Hart Publishing, 2012.

¹²¹ BUBLIENĖ, Danguolė. *Silpnesnės šalies apsaugos principo įgyvendinimas kontroliuojant nesąžiningas vartojimo sutarčių sąlygas*. Jurisprudencija, 2007, Nr. 9(99), p. 45-46.

sutarties sąlygų doktrina. Ši doktrina leidžia pripažinti negaliojančiomis nepaprastai nenaudingas silpnesnei šaliai sutarties sąlygas, jeigu sutartis sudayta naudojantis sunkia silpnesnės šalies padėtimi. O štai Prancūzijoje nepaprastai nenaudingos ir neteisingos sutarties sąlygos pripažįstamos negaliojančiomis remiantis *lesion* doktrina.¹²²

Taigi, apibendrinant galima teigti, jog esminė šalių nelygybė yra viena iš priemonių, numatytų UNIDROIT Principuose, PECL Principuose, DCFR ir CESL, kuri bent jau iš dalies įgyvendina sąžiningumo principą, kurio turinys nėra itin kruopščiai detalizuojamas.

7.2. Esminė sutarties šalių nelygybė ir *favor contractus* principas

Teisės doktrinoje *favor contractus* principas paprastai yra minimas analizuojant tam tikrus atskirus sutarčių teisės institutus – pavyzdžiui, sutarties nutraukimą, sutarties vykdymą pasikeitus aplinkybėms, sutarties sudarymą, sutarties vykdymo trūkumų ištaisymą ir kt. *Favor contractus* yra bendrasis sutarčių teisės principas, pradendant ikisutartinių santykių institutu ir baigiant sutarties įvykdymu.¹²³ *Favor contractus* principas reiškia prioritetą sutarčiai, t.y. nuostatą, jog, nepaisant sunkumų, iškilusių sudarant ir (ar) vykdant sutartį, paprastai šalių bei visuomenės interesus labiausiai atitinka sutarties išsaugojimas, o ne nutraukimas ar pripažinimas negaliojančia, ar nesudaryta.¹²⁴ Vadovaujantis šiuo principu, sutarties nutraukimas ar pripažinimas negaliojančia turėtų būti laikomas *ultima ratio* priemone. Susidariusi sutarties keitimo ar sutarties nutraukimo konkurencija turėtų būti sprendžiama suteikiant prioritetą sutarties keitimui, siekiant sutartį išsaugoti (*favor contractus*), nebent pakeitus sutartį jos vykdymas sutarties šaliai būtų pernelyg sunkus, o kreditorius nebeturėtų intereso įvykdyti sutartį ir siekti jos rezultato ir pan.¹²⁵ *Favor contractus*, kaip minėta, prisideda ir prie viešojo intereso apsaugos, t.y. viešasis interesas užtikrinti civilinių santykių stabilumą bei teisinių santykių subjektų teisėtų lūkesčių apsaugą riboja sutarties šalies vienašalę iniciatyvą nutraukti sutartį, todėl nutraukiant sutartį turi būti atsižvelgiama ir į sutartį pažeidusios šalies interesus, taip užtikrinant šalių teisėtų interesų pusiausvyrą.¹²⁶

¹²² MIKELĖNAS, Valentinas. *Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija*. Vilnius: Justitia, 1996, p. 42-43.

¹²³ DRAZDAUSKAS, Stasys. *Favor contractus principas Lietuvos sutarčių teisėje*. Teisė. 2007, Nr. 64, p. 23.

¹²⁴ DRAZDAUSKAS, Stasys. *Favor contractus principas Lietuvos sutarčių teisėje*. Teisė. 2007, Nr. 64, p. 31.

¹²⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2015 m. lapkričio 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-596-313/2015.

¹²⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2013 m. birželio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-349/2013, R.S. ir D.S. v. UAB „Žemės ūkio paskolų garantijos fondas“.

Valstybė turi pareigą užtikrinti visuomeninių santykių stabilumą, kas yra labai svarbu verslo santykiuose. Todėl sutarties šalys turi turėti garantiją, kad jų sudaryta sutartis galios tam tikrą laikotarpį ir jos nebus galima nutraukti vienašališkai neturint tam pakankamo pagrindo. Daugelio valstybių teisinėse sistemose yra įtvirtinta norma, nustatanti, kad sutartis jos šalims turi įstatymo galią ir jos privalu laikytis (*principas pacta sunt servanda*). Taip pat, daugelyje teisės sistemų teikiamas prioritetas sutarties išsaugojimui, o ne nutraukimui. Anot Jarulaičio, „*prievolė turi garantuoti teisinių santykių stabilumą, o jis įmanomas tik tuo atveju, jeigu prievolės šalis sies tol, kol bus įvykdyta. Atsiradusios tarp šalių prievolės sukuria pareigas, kurių jos negali atsisakyti ir kurias privalo vykdyti. <...> Prievolės privalomumo principas reiškia, kad jos negalima vienašališkai atsisakyti, taip pat negalima vienašališkai pakeisti vykdymo sąlygų. Tačiau prievolės privalomumo principas nėra absoliutus. Tiek įstatymas, tiek pačios prievolės šalys gali numatyti atvejus, kai prievolė baigiasi ne tinkamai įvykdyta, o kitais pagrindais.*“ Taigi, vienas iš tų pagrindų yra esminės sutarties šalių nelygybės doktrina, kadangi tai yra savarankiškas pagrindas šaliai atsisakyti sutarties nesikreipiant į teismą ir be kitos šalies pritarimo.

Pažymėtina, jog *favor contractus* taip pat yra vienas iš kertinių principų šiame darbe aptariamų sutarčių teisės dokumentuose.

Tačiau, pripažįstant *favor contractus* principo svarbą sutartiniuose teisiniuose santykiuose, bet kokiu atveju negalima šio principo suabsoliutinti (kaip ir kitų sutarčių teisės principų), paneigiant sutarties šalies galimybę pasinaudoti jo interesus geriausiai atitinkančiu teisių gynimo būdu.¹²⁷ Pavyzdžiui, daugeliu atveju silpnesnė bei nepalankioje padėtyje esanti šalis gali pasirinkti, ar atsisakyti sutarties (arba tam tikros jos sąlygos), ar prašyti teismo ją pakeisti. Suprantama, jeigu sutarties šalis, kuria buvo pasinaudota siekiant savanaudiškų tikslų, gali prarasti pasitikėjimą savo teisėmis piktnaudžiavusia šalimi ir nebenorėti su ja tęsti sutartinių santykių. Kai kuriais atvejais reikalavimas vykdyti sutartį bei teikti prioritetą sutarties išsaugojimui gali neatitikti sąžiningumo bei protingumo reikalavimų (pavyzdžiui, esminės šalių nelygybės atveju antrame šio darbo skyriuje pateiktame pavyzdyje apie našlės parduodamą namą ir pan.).

Valstybė turi pareigą užtikrinti visuomeninių santykių stabilumą, kas yra labai svarbu verslo santykiams. Todėl sutarties šalys turi turėti garantiją, kad jų sudaryta sutartis galios tam tikrą laikotarpį ir jos nebus galima nutraukti vienašališkai neturint tam pakankamo pagrindo. Daugelio valstybių teisinėse sistemose yra įtvirtinta norma, nustatanti, kad

¹²⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2015 m. lapkričio 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-596-313/2015.

sutartis jos šalims turi įstatymo galią ir jos privalu laikytis (principas *pacta sunt servanda*). Bendra taisyklė yra tokia, jog šalių sudaryta sutartis turi būti vykdoma taip, kaip buvo susitarta. Anot M.Jarulaičio, „*prievolė turi garantuoti teisinių santykių stabilumą, o jis įmanomas tik tuo atveju, jeigu prievolė šalis sies tol, kol bus įvykdyta. Atsiradusios tarp šalių prievolės sukuria pareigas, kurių jos negali atsisakyti ir kurias privalo vykdyti. <...> Prievolės privalomumo principas reiškia, kad jos negalima vienašališkai atsisakyti, taip pat negalima vienašališkai pakeisti vykdymo sąlygų. Tačiau prievolės privalomumo principas nėra absoliutus. Tiek įstatymas, tiek pačios prievolės šalys gali numatyti atvejus, kai prievolė baigiasi ne tinkamai įvykdyta, o kitais pagrindais.*“ Taigi, vienas iš tų pagrindų yra esminės sutarties šalių nelygybės doktrina, kadangi tai yra savarankiškas pagrindas šaliai atsisakyti sutarties nesikreipiant į teismą ir be kitos šalies pritarimo.¹²⁸ Galima teigti, kad UNIDROIT Principai, PECL Principai bei DCFR esminės šalių nelygybės institutą numato kaip vieną iš *favor contractus* principo išimčių (pažymėtina, jog CESL nenumato galimybės esant esminei šalių nelygybei keisti sutarties).

V.Mikelėnas teigia, kad „*griaunant sandorį, t.y. pripažįstant jį negaliojančiu, griūva ir šio sandorio sukelti teisiniai padariniai: duodamas impulsas civilinės apyvartos nestabilumui.*“ Todėl natūralu, kad tiek civilinių teisinių santykių subjektai, tiek įstatymų leidėjas yra suinteresuoti, jog tie santykiai išliktų stabilūs. Atsižvelgiant į tai, reikėtų ieškoti sutarties šalių bei susijusių trečiųjų asmenų teisėtų interesų pusiausvyros ir beatodairiškai negriauti sudarytų sandorių, kadangi priešingu atveju civilinėje apyvartoje įsivyratų chaosas. Mikelėnas teigia, kad „*jeigu šiandien būtų atlikti nuodugnūs teisiniai ir ekonominiai buvusių krizių ir kitokių ekonominio gyvenimo reiškinių tyrimai (bankų krizė, žemės reforma, nuosavybės atkūrimo procesas ir pan.), labai tikėtina, kad viena iš pagrindinių šių krizių priežasčių ir užstrigusiu reformų stabdžių būtų pripažinta netinkama teismų praktika taikant sandorių negaliojimo institutą ir beatodairiškai naikinant sandorius.*“¹²⁹ Taigi, todėl doktrinoje yra laikoma, kad sandorį galima pripažinti negaliojančiu (arba šiuo atveju – atsisakyti sutarties) tik kraštutiniais atvejais. Esminę šalių nelygybę galima laikyti būtent tokiu atveju, kadangi tam, jog silpnesnė šalis galėtų atsisakyti sutarties, šalių įsipareigojimų disbalansas turi būti itin didelis (šokiruojantis protingo žmogaus sąmonę). Taip pat, kadangi esminė sutarties šalių nelygybė iš esmės reiškia sutarties sudarymo metu buvusias tokias aplinkybes, kokiomis

¹²⁸ JARULAITIS, Marius. *Vienašališko sutarties nutraukimo pagrindai, tvarka bei pasekmės Lietuvos Respublikos civilinėje teisėje*. Teisės problemos. 2006, Nr. 2 (52), p. 26-27.

¹²⁹ MIKELĖNAS, Valentinas. *Sandorių negaliojimo instituto taikymas teismų praktikoje*. Justitia, 2006, Nr. 4 (62), p. 6.

protingas žmogus niekada laisva valia nesudarintų sutarties, manytina, kad tokios sutarties vykdymas būtų žalingas ne tik silpnesnei šaliai, bet ir apskritai civilinei apyvartai. Taigi, kai kuriais esminės sutarties šalių nelygybės atvejais bendram sąžiningumo ir sąžiningos dalykinės praktikos reikalavimui turėtų būti teikiamas prioritetas prieš *favor contractus* principą.

Vienas sutarties išsaugojimo būdų yra sutarties pakeitimas. UNIDROIT Principuose, PECL Principuose bei DCFR yra įtvirtinta galimybė tiek silpnesnės šalies, tiek perdėtą pranašumą turinčios šalies prašymu pakeisti sutartį, kol šios dar nebuvo atsisakyta (tokios alternatyvos iš šiame darbe aptariamų dokumentų nenustato CESL, tačiau pačiame dokumente nurodyta, kad CESL nuostatos remiasi ir *favor contractus* principu – bendrąja Europos pirkimo-pardavimo sutarčių teise turėtų būti siekiama išsaugoti galiojančią sutartį, kiek tai įmanoma ir tinkamai atsižvelgiant į bendruosius teisėtus šalių interesus¹³⁰). Taigi, nors iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad esminės sutarties šalių nelygybės institutas ne itin suderinamas su *favor contractus* principu, kita vertus, galima teigti, jog nuostatos, suteikiančios teisę keisti sutartį, prisideda prie *favor contractus* principo įgyvendinimo.

7.3. Esminė šalių nelygybė ir sutarties laisvės principas

V.Mikelėnas teigia, kad „<...> *sutarties laisvės principas yra logiška valios doktrinos išdava*“. Taigi, atsižvelgiant į tai, kad šalių valia yra vienas iš esminių sutarties elementų, pripažįstama, kad šalys gali laisvai apsispręsti sudaryti sutartį ar ne, taip pat laisvai susitarti dėl sutarties turinio. V.Mikelėnas išskyrė keturis aspektus, kuriais paprastai yra analizuojamas sutarties laisvės principas: (i) laisvė sudaryti sutartį, (ii) laisvė atsisakyti sudaryti sutartį, (iii) laisvė laisvai nustatyti sutarties turinį (jos sąlygas) bei (iv) laisvė sudaryti sutartis, kurių įstatymas nenumato, jeigu tokios sutartys nepažeidžia teisės normų ir neprieštarauja gerai moralei.¹³¹ Turbūt būtų neįmanoma rasti jokio sutarčių teisės šaltinio, kuriame nebūtų pripažįstamas sutarties laisvės principas. Visi šiame darbe aptariami sutarčių teisės dokumentai (UNIDROIT Principai, PECL Principai, DCFR ir CESL) sutarties laisvės principą nurodo kaip kertinį. Sutarties šalys yra laisvos sudaryti sutartį, nustatyti jos sąlygas, pasirinkti su kuo sudaryti sutartį ir kt. Šiuose principų

¹³⁰ Proposal for a Regulation Of the European Parliament and of the Council on a Common European Sales Law, 2011/0284 (COD), adopted on 11 October 2011 by the European Commission [interaktyvus] [žiūrėta: 2016 m. lapkričio 8 d.] Prieiga per internetą:< <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0635:FIN:en:PDF>>

¹³¹ MIKELĖNAS, Valentinas. *Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija*. Vilnius: Justitia, 1996, p. 34.

rinkiniuose nustatyta, kad šalys neturi teisės atsisakyti šio principo taikymo. Pavyzdžiui, CESL aiškinamojoje dalyje išdėstyta, kad sutarties laisvė yra kertinis principas, kuriuo grindžiama bendroji Europos pirkimo-pardavimo sutarčių teisė. Taip pat numatyta, kad šalių autonomija ribojama tik tais atvejais, kai tai yra būtina ir tik tiek, kiek būtina (t.y. proporcingai) – pirmiausia vartotojų teisių apsaugos sumetimais.¹³²

Esminės sutarties šalių nelygybės doktrinos kritikai teigia, kad *laesio enormis* yra nesuderinama su sutarties laisvės principu bei apriboja jo taikymą. Skeptikų manymu, šalys turi būti laisvos nusistatyti kokias nori sutarties sąlygas (pavyzdžiui, kainą) ir įstatymų leidėjas turėtų nesikišti į asmenų sutartinius santykius (*laissez faire*). Tačiau siekiant, kad rinka sėkmingai funkcionuotų bei skatinant civilinę apyvartą, reikia užtikrinti silpnesnių bei ne tokių patyrusių rinkos dalyvių teises. Todėl norint išlaikyti sveiką asmenų teisėtą interesų pusiausvyrą, kai kuriais atvejais tikslinga į privatinis santykius įsikišti įstatymų leidėjui, kartais vieniems principams teikiant pirmenybę prieš kitus. Pažymėtina, kad nei UNIDROIT Principai, nei PECL Principai, nei DCFR ar CESL nekontroliuoja kaip turėtų būti nustatoma kaina, ir apskritai, pačių sutarties sąlygų nustatymo reguliavimas šiuose dokumentuose yra labai minimalus bei apibendrintas, dažnai nustatant tik pačius bendriausius sutarčių teisės principus.¹³³

Ekonominiai santykiai yra labai sudėtingas dalykas, todėl civilinėje teisėje vis dažniau pripažįstamos išimtys iš sutarties laisvės principo. Viena iš tokių išimčių yra silpnesnės šalies apsauga. Pasak D.Bublienės, „<...> teisininkai diskutuoja, jog silpnesnės šalies apsauga turi būti nustatoma remiantis ne abstrakčia iš anksto preziumuojama situacija, bet atsižvelgiant į konkretaus asmens konkrečių padėtį. <...> jau dabar galima pastebėti, kad civilinė teisė kuo toliau, tuo labiau numato vertinamąsias teisinės kategorijas, atsisako tikslių apibrėžimų, labiau pabrėžia teisės principus. Kitaip tariant, didesnę naštą perkelia ant teismo, kaip institucijos, vykdančios teisingumą, pečių, suteikia jam dideles galias interpretuoti teisę (netgi tam tikru aspektu ją ir kuriant) ir taip formuoti tam tikrus visuomenės gyvenimo standartus.“¹³⁴ Klasikinė sutarčių teisė sutarties laisvės atžvilgiu yra silpna, kadangi kreipia per mažai dėmesio į sutarties šalių nelygybę. D.Bublienė pažymi, kad šiais laikais sutarčių teisė puoselėja jau kiek kitokias vertybes,

¹³² Proposal for a Regulation Of the European Parliament and of the Council on a Common European Sales Law, 2011/0284 (COD), adopted on 11 October 2011 by the European Commission [interaktyvus] [žiūrėta: 2016 m. lapkričio 8 d.] Prieiga per internetą:< <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0635:FIN:en:PDF>>

¹³³ STORME, M.E. Freedom of Contract: Mandatory and Non-mandatory Rules in European Contract Law. Juridica International, 2006 [interaktyvus] [žiūrėta: 2016 m. lapkričio 21 d.] Prieiga per internetą: <http://www.juridicainternational.eu/public/pdf/ji_2006_1_34.pdf>

¹³⁴ BUBLIENĖ, Danguolė. *Silpnesnės šalies apsaugos principo įgyvendinimas kontroliuojant nesąžiningas vartojimo sutarčių sąlygas*. Jurisprudencija, 2007, Nr. 9(99), p. 44.

pavyzdžiui, lankstumas, teisingumas, neteisėto praturtėjimo išvengimas bei teisingumas kiekvienoje individualioje byloje.¹³⁵ Todėl kalbant apie esminę sutarties šalių nelygybę ir sutarties laisvės principą, neabejotina, kad geriausia pasirinkti kompromisinį variantą.

Kaip jau minėta anksčiau, vienas iš esminių sutarties elementų yra šalių valia, kadangi sutartis yra dviejų ar daugiau asmenų valios sutapimas. Jeigu šalis dėl kokių nors priežasčių yra verčiama sudaryti sutartį, tokiais veiksmais yra pažeidžiamas sutarties laisvės principas.¹³⁶ Atsižvelgiant į tai, kad esminė sutarties šalių nelygybė laikytina vienu iš kelių galimų valios defektų, darytina išvada, kad susitariant dėl sutarties sąlygų, suteikiančių vienai šaliai perdėtą pranašumą, yra iškreipiama valia ir tuo pačiu pažeidžiamas sutarties laisvės principas. Taigi, palaiapsniui tapo aišku, kad absoliuti sutarties laisvė negalima, nes praktikoje susiklosto daug situacijų, kuomet sudaryti sutartį asmenį verčia tam tikros aplinkybės. Pavyzdžiui, susirgęs, žmogus yra priverstas naudotis ir ypač brangiomis gydytojo paslaugomis, t.y. sudaryti paslaugų sutartį ne visai priimtinais sąlygomis ir pan. Tokiais atvejais sudaryti sutartį skatina ne žmogaus valia, bet objektyvios išorinės aplinkybės.¹³⁷ Sutarties šalių padėtis neretai yra nelygiavertė, todėl taip susiformavo silpnesnės šalies doktrina, kuri suteikia valstybei teisę kištis į sutartinius santykius bei ginti silpnesnės šalies interesus. Anot V.Mikelėno, „<...> ribojimai patvirtina, kad sutarties laisvės, individualizmo ir orientavimosi į rinką koncepciją keičia solidarumo, altruizmo ir vartotojų gerovės idėjos.“

Taip pat, pasak V.Mikelėno, sutarties laisvės principą riboja ir moralės normos, ne tik imperatyvios teisės normos. Visuomenė paprasčiausiai negalėtų pripažinti sutarties, kurios nuostatos yra priešingos visuotinai pripažintiems geros moralės principams. Neabejotina, kad pasinaudojimas perdėtu pranašumu sutartiniuose santykiuose prasilenkia su geros moralės nuostatomis.¹³⁸

¹³⁵ BUBLIENĖ, Danguolė. *Silpnesnės šalies apsaugos principo įgyvendinimas kontroliuojant nesąžiningas vartojimo sutarčių sąlygas*. Jurisprudencija, 2007, Nr. 9(99), p. 45.

¹³⁶ MIKELĖNAS, Valentinas. *Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija*. Vilnius: Justitia, 1996, p. 35.

¹³⁷ MIKELĖNAS, Valentinas. *Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija*. Vilnius: Justitia, 1996, p. 35.

¹³⁸ MIKELĖNAS, Valentinas. *Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija*. Vilnius: Justitia, 1996, p. 37.

8. Išvados

1. Nors esminės sutarties šalių nelygybės doktrina neretai yra kritikuojama kaip nereikalinga ir netinkama taikyti šiuolaikiniuose privatinuose santykiuose, manytina, kad subjektų teisių apsaugos atžvilgiu ji yra neabejotinai reikšminga. Esminės šalių nelygybės institutas įtvirtintas didžiausiuose ir reikšmingiausiuose sutarčių teisės šaltiniuose – UNIDROIT Principuose, Europos sutarčių principuose, Bendrojoje pagrindų sistemoje bei Reglamento dėl Europos bendrosios pirkimo pardavimo teisės projekte. Šiuos dokumentus rengė teisės profesionalai, tiek teoretikai, tiek praktikai, kurie rėmėsi ne tik savo asmeninėmis įžvalgomis bei patirtimi, bet taip pat ir skirtingų valstybių praktika, siekdami konsensuso. Ši aplinkybė įrodo, kad esminės šalių nelygybės doktrina yra veiksmingas sutartinių teisinių santykių subjekto apsaugos instrumentas, kuris padeda užkirsti kelią piktnaudžiavimui savo teisėmis ir turi užimti deramą vietą sutarčių teisėje.

2. Visiškos sutarties laisvės principo šalininkai kritikuoja esminės šalių nelygybės doktriną tvirtindami, kad mainai neprivalo būti lygiaverčiai ir sutarties šalys turi pačios gebėti priimti racionalius įsipareigojimus bei įvertinti, ar sutartis yra jiems naudinga. Tačiau esminė šalių nelygybė laikytina vienu iš valios defektų, t.y. situacija, kai kitomis nei susiklosčiusios aplinkybės protingas žmogus niekada nesudarintų sutarties tokiomis sąlygomis. Sutartis iš esmės yra laisvos šalių valios išraiška, todėl galima teigti, jog esminė šalių nelygybė ne tik neprieštarauja sutarties laisvės principui, tačiau ir prisideda prie jo įgyvendinimo bei netrukdo laisvos rinkos funkcionavimui.

3. UNIDROIT Principuose, Europos sutarčių teisės principuose, Bendrojoje pagrindų sistemoje ir Reglamento dėl Europos bendrosios pirkimo pardavimo teisės projekte įtvirtinta kvalifikuoto *laesio enormis* doktrina, kuri reiškia, kad didžiulis šalių įsipareigojimų disbalansas nėra neteisėtas pats savaime – tam, kad šalis galėtų atsisakyti sutarties dėl esminės nelygybės, pranašumą turinti šalis turi pasinaudoti kitos šalies silpnumu. Jeigu neįmanoma įrodyti, kad stipresnė šalis nesąžiningai pasinaudojo situacija, tuomet esminė šalių nelygybė pati savaime gali būti pagrindas atsisakyti sutarties, kai ji negali būti pateisinama.

4. UNIDROIT Principuose, Europos sutarčių teisės principuose, Bendrojoje pagrindų sistemoje ir Reglamento dėl Europos bendrosios pirkimo pardavimo teisės projekte esminę nelygybę įtvirtinančios nuostatos yra labai panašios, o vienas iš reikšmingesnių skirtumų yra šių dokumentų taikymo sritis arba teritorija. Pavyzdžiui, UNIDROIT Principai skirti reguliuoti tarptautines komercines sutartis, todėl kai kurie mokslininkai

abejoja esminės nelygybės įtvirtinimo šiuose Principuose tikslingumu, kadangi verslininkai laikomi profesionaliais rinkos dalyviais, kuriems nereikėtų taikyti neapdairumo, neišmanymo ir panašių kriterijų. Tačiau kita vertus, CESL nuostatos iš esmės orientuotos į verslininko ir kliento santykius, tačiau gali būti taikomos ir tarp kelių prekiautojų, kai vienas iš jų atitinka mažos arba vidutinės įmonės kriterijus. Esminė šalių nelygė gali atsirasti įvairiose situacijose ir tarp įvairių šalių, neretai daug kas priklauso nuo šalis siejančių socialinių ryšių, bei ne visada esminė nelygė yra nepateisinama, todėl svarbu kiekvieną situaciją vertinti individualiai.

9. Naudotos literatūros sąrašas

Teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.

Specialioji literatūra

1. AKMAN, P. *The Concept of Abuse in EU Competition Law. Law and Economic Approaches*. West Sussex: Hart Publishing, 2012.
2. AMBRASIENĖ, D., et al. *Lyginamoji sutarčių teisė: Lietuva europiniame kontekste*. Vilnius: Justitia, 2013.
3. BEALE, Hugh, et al. *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Full edition*. Munich: Sellier European Law Publishers, 2009.
4. BUBLIENĖ, Danguolė. *Silpnės šalies apsaugos principo įgyvendinimas kontroliuojant nesąžiningas vartojimo sutarčių sąlygas*. Jurisprudencija, 2007, Nr. 9(99).
5. BUSCH, D., et al. *The Principles of European Contract Law and Dutch Law: A Commentary*. The Hague, London, New York: Ars Aequi Libri, Nijmegen & Kluwer Law International, 2002.
6. CHORCHRIN, T. *Nematomas esminės šalių nelygybės kriterijus*, [interaktyvus] [žiūrėta: 2016 m. lapkričio 21 d.] Prieiga internete: <https://jurisprudencija.wordpress.com/tag/esmine-saliu-nelygybe/>
7. CHORCHRIN, T., LAZAUSKAITĖ, R. *The Doctrine of Laesio Enormis in Lithuanian Contract Law*. Jurisprudencija, 2014, Nr. 21(4).
8. DANNEMANN, G., VOGENAUER, S. *The Common European Sales Law in Context. Interactions with English and German Law*. Oxford: Oxford University Press, 2013.
9. DRAZDAUSKAS, Stasys. *Bendrosios sutarčių teisės vienodinimo įtaka Lietuvos sutarčių teisei*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S), Vilnius, 2008.
10. DRAZDAUSKAS, Stasys. *Favor contractus principas Lietuvos sutarčių teisėje*. Teisė. 2007, Nr. 64.

11. DRAZDAUSKAS, Stasys. *Sąžiningumo principas Lietuvos sutarčių teisėje*. Teisė. 2007, Nr. 65.
12. HESSELINK, M.W. *Unconscionability, Unfair Exploitation and the Nature of Contract Theory - Comments on Melvin Eisenberg's 'Foundational Principles of Contract Law'*. Conference Paper. SSRN Electronic Journal, 2013.
13. YILDIRIM, Ahmet Cemil. *Subjective Reasons of Gross Disparity and the Presumption of Professional Competence: A Contradiction in the Lex Mercatoria?* [interaktyvus] [žiūrėta: 2016 m. lapkričio 23 d.] Prieiga internete: <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1953173>
14. JARULAITIS, Marius. *Vienašališko sutarties nutraukimo pagrindai, tvarka bei pasekmės Lietuvos Respublikos civilinėje teisėje*. Teisės problemos. 2006, Nr. 2 (52).
15. JONAITIS, Marius. *Romėnų privatinė teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014.
16. *Kanonų teisės kodeksas. Codex Iuris Canonici*. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2012.
17. KLIMAS, Tadas. *Europos sutarčių teisės principai*. Apskaitos, audito ir mokesčių aktualijos, 2008, Nr. 22.
18. *Laesio enormis*, [interaktyvus] [žiūrėta 2016 m. lapkričio 21 d.] Prieiga internete: <<http://www.unamsanctamcatholicam.com/social-teaching/economics/92-social-teaching/economics/295-laesio-enormis.html>>
19. MAKSIMAITIS, Mindaugas. *Užsienio teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2001.
20. MIKELĖNAS, Valentinas. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė I*. Vilnius: Justitia, 2003.
21. MIKELĖNAS, Valentinas. *Sandorių negaliojimo instituto taikymas teismų praktikoje*. Justitia, 2006, Nr. 4 (62).
22. MIKELĖNAS, Valentinas. *Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija*. Vilnius: Justitia, 1996.
23. MURPHY, James Bernard. *Equality in Exchange*. American Journal of Jurisprudence. 2002, vol. 47. [interaktyvus] [žiūrėta: 2016 m. lapkričio 10 d.]

- Prieiga internete: <<http://sites.dartmouth.edu/jmurphy/files/2013/08/Equality-in-Exchange.pdf>>
24. Proposal for a Regulation Of the European Parliament and of the Council on a Common European Sales Law, 2011/0284 (COD), adopted on 11 October 2011 by the European Commission, [interaktyvus] [žiūrėta: 2016 m. lapkričio 8 d.] Prieiga internete:< <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0635:FIN:en:PDF>>
25. STORME, M. *Freedom of Contract: Mandatory and Non-mandatory Rules in European Contract Law*, [interaktyvus] [žiūrėta: 2016 m. lapkričio 21 d.] Prieiga internete: <<https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/Storme-Juridica.pdf>>
26. TIDIKIS, Rimantas. *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto leidykla, 2003.
27. UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. Rome: UNIDROIT, 2010, [interaktyvus] [žiūrėta 2016 m. lapkričio 21 d.] Prieiga internete:
<<http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2010/integralversionprinciples2010-e.pdf>>
28. WAGNER, A., et al. *The Proposal for a Regulation on a Common European Sales Law: focus on the remedies provisions*. Note. 2012, [interaktyvus] [žiūrėta: 2016 m. lapkričio 21 d.] Prieiga internete:
<[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2012/462458/IPOL-JURI_NT\(2012\)462458_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2012/462458/IPOL-JURI_NT(2012)462458_EN.pdf)>
29. WESTBROOK, Raymond. *The Origin of Laesio Enormis*, [interaktyvus] [žiūrėta 2016 m. lapkričio 21 d.] Prieiga internete:
<http://local.droit.ulg.ac.be/sa/rida/file/2008/03.Westbrook.pdf>
30. ZIMMERMANN, Reinhard. *Restitutio in Integrum : The Unwinding of Failed Contracts under the Principles of European Contract Law, the UNIDROIT Principles and the Avant-projet d'un Code Européen des Contrat* [interaktyvus] [žiūrėta: 2016 m. lapkričio 21 d.] Prieiga internete:
<<http://109.168.120.21/siti/Unidroit/index/pdf/X-4-0719.pdf>>

Teismų praktika

1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. balandžio 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-296/2006, B.R. v. uždaroji akcinė bendrovė „Sauluva“.
2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. spalio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-511/2006, Ž.M. v. UAB „Eika“.
3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. kovo 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-106/2010, R.J. v. E.Ž.
4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2013 m. birželio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-349/2013, R.S. ir D.S. v. UAB „Žemės ūkio paskolų garantijos fondas“.
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2013 m. lapkričio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-442/2013, Siemens Osakeyhtiö v. uždaroji akcinė bendrovė HNIT-BALTIC.
6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2014 m. balandžio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-206/2014, G.P., N.P. v. akcinė bendrovė DNB bankas.
7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2015 m. gruodžio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-702-687/2015, A.K. v. SEB bankas.
8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2015 m. lapkričio 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-596-313/2015.
9. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2015 m. lapkričio 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-596-313/2015.

Kita literatūra

1. Comparative Table between the existing acquis provisions and the corresponding provisions of the proposal on a Common European Sales Law [interaktyvus] [žiūrėta: 2016 m. lapkričio 21 d.] Prieiga internete: <http://ec.europa.eu/justice/contract/files/comparative_table_-_final_version_en.pdf>
2. Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui „Bendroji Europos pirkimo-

pardavimo sutarčių teisė tarpvalstybiniam sandoriams bendrojoje rinkoje palengvinti“, KOM (2011) 636 galutinis, 2011-10-11, p. 7-8.

10. Santrauka

Esminė sutarties šalių nelygybė kilusi iš romėnų teisėje susiformavusios *laesio enormis* doktrinos, kuri reiškė galimybę pardavėjui atšaukti sutartį, jeigu jis pardavė žemės sklypą mažiau negu už pusę teisingos kainos. Šios taisyklės tikslas buvo apsaugoti silpnesnes žemės pirkimo-pardavimo sutarčių šalis (dažniausiai tokiomis buvo laikomi žemės pardavėjai) nuo galimo piktnaudžiavimo. Viduramžiais *laesio enormis* doktrina buvo laikoma taip pat ir moraliniu principu – manyta, kad parduoti ar įsigyti prekę už kainą, neatitinkančią tikrosios prekės vertės buvo amoralu.

Šiais laikais esminės sutarties šalių nelygybės institutas taikomas daugelyje valstybių ir įtvirtintas UNIDROIT Tarptautinių komercinių sutarčių principuose, Europos Sutarčių teisės principuose, Bendrosios pagrindų sistemos projekte (DCFR), Reglamento dėl Europos bendrosios pirkimo pardavimo teisės projekte, nepaisant to, kad yra kritikuojamas visiškos sutarties laisvės principo šalininkų. Esminė sutarties šalių nelygybė yra laikoma valios defektu kaip ir klaida, spaudimas ar apgaulė. Minėti dokumentai, skirtingai nuo romėniškosios *laesio enormis*, numato kvalifikuoto *laesio enormis* doktriną – tai reiškia, kad šalis sutarties gali atsisakyti, jeigu perdėtą pranašumą turinti šalis nesąžiningai pasinaudojo šios silpnumu. Perdėtas vienos šalies pranašumas pats savaime gali būti pagrindas atsisakyti sutarties tik tais atvejais, kai to pranašumo negalima niekaip pateisinti ir pagrįsti.

11. Summary

The gross disparity doctrine emerged from Roman law rule which was called *laesio enormis*. It meant the opportunity for the seller of a land plot to withdraw the contract if he sold his land for less than $\frac{1}{2}$ of its fair price. The main purpose of this rule was to protect weaker contracting parties (mostly sellers) from probable abuse of purchasers. *Laesio enormis* was also a moral principle in the middle ages and it was believed that it is immoral to sell or purchase a commodity for the price different than its fair value.

Nowadays a gross disparity rule is applied in most countries and established in UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts, in Principles of European Contract Law, in Draft Common Frame of Reference (DCFR) and in Common European Sales Law, despite the fact, that this doctrine is much criticised by supporters of the absolute freedom of contract. The gross disparity is one of the vices of consent as well as mistake, duress or fraud. The documents mentioned above, unlike the roman *laesio enormis*, establish qualified *laesio enormis*, which means that a party might avoid contract if the other party takes unfair advantage of the first party's weakness. An excessive advantage by itself might be a ground of avoidance only when it's unjustifiable and unreasonable.